

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХАРЧУВАННЯ ТА ТОРГІВЛІ**

І. І. ПОМІНОВА

Політична економія

**Інформаційно-методична збірка
для самостійної роботи**

для студентів напрямів підготовки:
6.030503 «Міжнародна економіка»
6.030504 «Економіка підприємства»
6.030507 «Маркетинг»
6.030509 «Облік і аудит»
6.030508 «Фінанси і кредит»
галузь знань: 0305 «Економіка та підприємництво»

Харків 2014

**Рекомендовано кафедрою
економічної теорії та права ХДУХТ
протокол № 16 від 06.05.14**

**Схвалено науково-методичною комісією
економічного факультету ХДУХТ,
протокол № 10 від 25.06.14**

Рецензент: Андросова Т. В.

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Структура навчальної дисципліни	6
Завдання для самостійної роботи студентів.....	8
Змістовий модуль 1	
Тема 1.1. Предмет і метод політичної економії.....	11
Тема 1.2. Виробництво матеріальних благ і послуг. Продукт і характер праці.....	16
Тема 1.3. Економічні потреби та інтереси.....	18
Тема 1.4. Соціально-економічний устрій суспільства. Економічна система та закони її розвитку.....	20
Тема 1.5. Товарна форма організації суспільного виробництва. Товар і гроші.....	23
Тема 1.6. Капітал: процес виробництва і нагромадження. Наймана праця і заробітна плата.....	26
Змістовий модуль 2.....	28
Тема 2.1. Витрати виробництва і прибуток	28
Тема 2.2. Ринок, його суть і функції. Моделі ринку. Конкуренція і ціноутворення.....	30
Тема 2.3. Домогосподарства в системі економічних відносин.....	33
Тема 2.4. Підприємство як товаровиробник. Валовий дохід і прибуток.....	35
Тема 2.5. Галузеві особливості виробництва і функціонування капіталу. Форми прибутку, процент і рента.	37
Тема 2.6. Суспільне відтворення. Суспільний продукт і його основні форми.....	40
Тема 2.7. Економічний розвиток. Зайнятість, відтворення робочої сили та їх регулювання державою.....	43
Тема 2.8. Господарський механізм у системі суспільного відтворення. Держава та її економічні функції.....	47
Тема 2.9. Сучасні економічні системи. Особливості розвитку перехідних економік.	49
Тема 2.10. Суть і структура світового господарства. Форми міжнародних економічних відносин.	52
Тема 2.11. Економічні аспекти глобальних проблем та їх вплив на економічний розвиток України.	54
Рекомендована література.....	58

ПЕРЕДМОВА

Політична економія як наука досліджує економічний устрій суспільства, категорії і закони функціонування та розвитку економічної системи. Вона посідає центральне місце в економічних дисциплінах, оскільки є ядром економічної теорії.

Мета вивчення «Політичної економії» – формування ґрунтовних знань про економічну систему суспільства, закони її функціонування і розвитку для розуміння чинників зародження, утвердження і напрямів розвитку сучасних соціально-економічних систем, їх спроможності задовольняти потреби людей.

Завдання дисципліни: на методологічних засадах цивілізаційної теорії розвитку суспільного виробництва – продуктивних сил і економічних відносин – сформувати певного типу економічного мислення, економічної психології та сучасного світогляду студентів; забезпечити засвоєння знань та методів цивілізаційного, синергетичного та діалектичного аналізу економічного життя суспільства.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати: предметну область дисципліни та її методологію; визначення ключових понять курсу; еволюцію концепцій, напрямків та шкіл економічної теорії різних епох; механізм функціонування різних економічних систем; особливості та проблеми розвитку вітчизняної економіки; галузеві особливості функціонування капіталу; сутність та структуру світового господарства.

вміти: оволодіти навичками альтернативного трактування основних політекономічних положень та обґрунтування власної точки зору; самостійної, творчої роботи з економічною літературою, знаходити в ній загальні положення до теми, що вивчається; творчого застосування досвіду розвинених країн світу та положень економічних концепцій для вирішення актуальних проблем у сучасній українській економіці.

Глибоке вивчення політичної економії забезпечується поєднанням аудиторних занять із самостійною роботою студентів. Самостійне вивчення предмета, як показує досвід, не тільки поглиблює знання студента, воно формує у нього вміння працювати з літературою, сучасними інформаційними ресурсами, творчо мислити, користуватися надбаними знаннями.

Метою видання є надання студентам усіх форм навчання методичної допомоги під час самостійної підготовки до семінарських занять, виконання індивідуальних завдань, написанні курсової роботи, виконання завдань поточного контролю знань, модульного контролю та курсового іспиту.

Для полегшення користування навчально-методичними матеріалами та їх наочності введено наступну систему умовних позначень.

	Питання, що розглядаються в даній темі
	Навчальна та наочна інформація, в якій представлено питання для самостійного вивчення
	Рекомендовані для розв'язання типові тести та практичні завдання
	Навчально-методичне забезпечення: порядковий номер рекомендованої літератури та конкретні сторінки, на яких розкривається питання теми
	Ключові поняття теми

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин								
	денна форма					заочна/заочна прискорена			
	усього	у тому числі				усього	у тому числі		
		л	п	інд.	с.р.		л/л.пр.	пр/п.пр.	с.р./с.р. пр
Модуль 1									
Змістовий модуль 1. Загальні засади економічного розвитку									
Тема 1. Предмет і метод політичної економії	16	4	4	2	6	13,5/13,5	2/1	0,5/0,5	11/12
Тема 2. Виробництво матеріальних благ і послуг. Продукт і характер праці	10	2	2	2	4	12,5/13,5	1/1	0,5/0,5	11/12
Тема 3. Економічні потреби та інтереси	9	2	2	1	4	11/13	1/-	- / -	10/13
Тема 4. Соціально-економічний устрій суспільства. Економічна система і закони її розвитку	9	2	2	1	4	11/13	1/1	- / -	10/12
Тема 5. Товарна форма організації суспільного виробництва. Товар і гроші	12	2	2	2	6	12/13	1/1	- / -	11/12
Тема 6. Капітал: процес виробництва і нагромадження. Наймана праця і заробітна плата	16	4	4	2	6	12/14	- / -	1/1	11/13
Разом за змістовим модулем 1	72	16	16	10	30	72/80	6/4	2/2	64/74
Змістовий модуль 2. Функціонування економічних систем									
Тема 1. Витрати виробництва і прибуток	7	2	2	1	2	6/7	- / -	- / -	6/7
Тема 2. Ринок, його суть і функції. Моделі ринка. Конкуренція і ціноутворення	7	2	2	1	2	7/7,5	1/0,5	1/1	5/6
Тема 3. Домогосподарства в системі економічних відносин	3	-	-	1	2	6/6	- / -	- / -	6/6
Тема 4. Підприємство як	7	2	2	1	2	7,5/8	1/0,5	0,5/0,5	6/7

товаровиробник. Валовий дохід і прибуток									
Тема 5. Галузеві особливості виробництва і функціонування капіталу. Форми прибутку, процент і рента	11	2	2	1	6	7,5/7,5	1/-	0,5/0,5	6/7
Тема 6. Суспільне відтворення. Суспільний продукт і його основні форми	7	2	2	1	2	6/7	- / -	- / -	6/7
Тема 7. Економіч- ний розвиток. Зайнятість, відтво- рення робочої сили та їх регулювання державою	7	2	2	1	2	6,5/6,5	- / -	0,5/0,5	6/6
Тема 8. Господар- ський механізм в системі суспільно-го відтворення. Держава та її економічні функції	7	2	2	1	2	7/8	0,5/0,5	0,5/0,5	6/7
Тема 9. Сучасні економічні системи. Особливості розвитку перехідних економік	7	2	2	1	2	7/8	0,5/0,5	0,5/0,5	6/7
Тема 10. Суть і структура світового господарства. Форми міжнародних економічних відносин	7	2	2	1	2	6,5/7,5	- / -	0,5/0,5	6/7
Тема 11. Економічні аспекти глобальних проблем та їх вплив на економічний розвиток України	2	-	-	-	2	5/7	- / -	- / -	5/7
Разом за змістовим модулем 2	72	18	18	10	26	72/80	4/2	4/4	64/74
Усього годин	144	34	34	20	56	144/180	10/6	6/6	128/168
Модуль 2									
ІНДЗ – курсова робота				36					36/ -
Усього годин	180	34	34	56	56	180/180	10/6	6/6	164/168

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Найменування тем	Зміст самостійної роботи	Методи контролю
Змістовий модуль 1. Загальні засади економічного розвитку		
1.1. Предмет і метод політичної економії	<p>Опрацювання лекційного матеріалу</p> <p style="text-align: center;">Розкрити питання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Чи можлива результативна та ефективна господарська практика без економічної теорії? 2. Обґрунтуйте внесок найвидатніших, на ваш погляд, економістів в економічну теорію. <p style="text-align: center;">Підготуйте самостійно питання:</p> <p>Етапи розвитку політичної економії, основні напрями сучасної економічної думки.</p>	<p style="text-align: center;">Письмовий</p> <p style="text-align: center;">Усний</p>
1.2. Виробництво матеріальних благ та послуг. Продукт і характер праці	<p>Опрацювання лекційного матеріалу</p> <p style="text-align: center;">Розкрити питання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Які риси характерні для структури постіндустріальної економіки? 2. В чому полягає проблема вибору в економічній теорії? <p style="text-align: center;">Підготуйте самостійно питання:</p> <p>Економічна та соціальна ефективність.</p>	<p style="text-align: center;">Письмовий</p> <p style="text-align: center;">Усний</p>
1.3. Економічні потреби та інтереси	<p>Опрацювання лекційного матеріалу</p> <p style="text-align: center;">Розкрити питання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Які потреби суспільства є похідними? 2. Чи повинні люди задля найповнішого задоволення особистих потреб відмовлятися від виробничих потреб? Чому абсолютно зростають виробничі потреби? <p style="text-align: center;">Підготуйте самостійно питання:</p> <p>Крива виробничих можливостей як графічне зображення проблеми економічного вибору.</p>	<p style="text-align: center;">Письмовий</p> <p style="text-align: center;">Усний</p>
1.4. Соціально-економічний устрій суспільства. Економічна система та закони її розвитку	<p>Опрацювання лекційного матеріалу</p> <p style="text-align: center;">Розкрити питання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Що таке продуктивні сили? 2. Основні положення цивілізаційної теорії сучасного світу. <p style="text-align: center;">Підготуйте самостійно питання:</p> <p>Національні моделі економічних систем</p>	<p style="text-align: center;">Письмовий</p> <p style="text-align: center;">Усний</p>
1.5. Товарна форма організації виробництва. Товар і гроші	<p>Опрацювання лекційного матеріалу</p> <p style="text-align: center;">Розкрити питання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Які правила поведінки товаровиробників, виходячи з дії закону вартості? 2. Покажіть відмінність між категоріями «вартість» і «величина вартості» <p style="text-align: center;">Підготуйте самостійно питання:</p> <p>Інфляція: сутність, причини, форми проявлення та соціально-економічні наслідки</p>	<p style="text-align: center;">Письмовий</p> <p style="text-align: center;">Усний</p>

1.6. Капітал: процес виробництва і нагромадження. Наймана праця і заробітна плата	Опрацювання лекційного матеріалу Розкрити питання: 1. Що являє собою капітал як матеріальний, вартісний, соціально-економічний чинник? 2. Які зміни відбулися в розумінні експлуатації часів К. Маркса? Підготуйте самостійно питання: Вартість робочої сили та фактори її зміни	Письмовий Усний
Змістовий модуль 2. Функціонування економічних систем		
2.1. Витрати виробництва і прибуток	Опрацювання лекційного матеріалу Розкрити питання: Розкрийте різницю трактування сутності витрат виробництва в марксистській та неокласичній теорії. Підготуйте самостійно питання: Поняття «прибутку» в теоріях економічних шкіл	Письмовий Усний
2.2. Ринок: його суть і функції. Моделі ринку. Конкуренція та ціноутворення	Опрацювання лекційного матеріалу Розкрити питання: 1. Чи згодні Ви : «Ринок найкращим чином вирішує всі економічні проблеми»? 2. Чи можна дати математичну інтерпретацію категорії «еластичність попиту»? Підготуйте самостійно питання: Нецінові фактори впливу на попит та пропозицію	Письмовий Усний
2.3. Домогосподарства в системі економічних відносин	Розкрити питання: 1. Які чинники спонукають домогосподарства здійснювати заощадження? 2. Яким чином домогосподарство як покупець може здійснювати максимізацію граничної корисності? Підготуйте самостійно питання: 1. Домогосподарства як суб'єкт ринкових відносин. Роль домогосподарств в економіці. 2. Доходи домогосподарства. 3. Витрати домогосподарства, розподіл витрат на особисте споживання, податки і заощадження. Місце домогосподарства в кругообігу продуктів, ресурсів і доходу.	Письмовий Усний
2.4. Підприємство як товаровиробник. Валовий доход і прибуток	Опрацювання лекційного матеріалу Розкрити питання: 1. Чи утворюється прибуток на повністю автоматизованих підприємствах? 2. Чи є прибуток підприємця його заробітною платнею? Підготуйте самостійно питання: Трактування «підприємництва» в економічній теорії	Письмовий Усний
2.5. Галузеві особливості виробництва і функціонування капіталу. Форми прибутку, процент і рента	Опрацювання лекційного матеріалу Розкрити питання: 1. Які джерела збагачення торгового підприємця? 2. В чому зміст аграрної політики країн ринкової економіки? 3. В чому особливості електронної торгівлі? Підготуйте самостійно питання: 1. Позичковий капітал і позичковий відсоток. 2. Рух позичкового капіталу. Форми кредиту.	Письмовий Усний Усний

<p>2.6. Суспільне відтворення. Суспільний продукт і його основні форми</p>	<p>Опрацювання лекційного матеріалу Розкрити питання: 1. В чому економічне призначення додаткового продукту? 2. Чому в економіці існує проміжний продукт? Назвіть підприємства, які спеціалізуються на виробництві проміжного продукту. Підготуйте самостійно питання: Складові національного багатства.</p>	<p>Письмовий Усний</p>
<p>2.7. Економічний розвиток. Зайнятість, відтворення робочої сили та їх регулювання державою</p>	<p>Опрацювання лекційного матеріалу Розкрити питання: 1. Поясніть зміст нової якості економічного зростання. Чи є вона характерною для України? 2. Поясніть роль негнучких ставок заробітної плати в існуванні безробіття. Підготуйте самостійно питання: Основні види економічних циклів</p>	<p>Письмовий Усний</p>
<p>2.8. Господарський механізм в системі суспільного відтворення. Держава та її економічні функції</p>	<p>Опрацювання лекційного матеріалу Розкрити питання: 1. Які методи використовує держава для забезпечення економічного зростання. 2. Порівняйте державне планування в змішаній економічній системі і командно-адміністративній. Підготуйте самостійно питання: Загальні методи грошово-кредитного регулювання</p>	<p>Письмовий Усний</p>
<p>2.9. Сучасні економічні системи. Особливості розвитку перехідних економік</p>	<p>Опрацювання лекційного матеріалу Розкрити питання: 1. Які з національних моделей економічних систем в сучасних умовах є найбільш ефективними та конкурентноздатними? 2. Назвіть ознаки трансформаційної кризи при переході до ринку. Підготуйте самостійно питання: Теоретичні концепції переходу до ринку</p>	<p>Письмовий Усний</p>
<p>2.10. Суть і структура світового господарства. Форми міжнародних економічних відносин</p>	<p>Опрацювання лекційного матеріалу Розкрити питання: 1. Назвіть найважливіші закономірності розвитку сучасного світового господарства. 2. Які економічні переваги надає країнам участь у міжнародному розподілі праці? Підготуйте самостійно питання: Міжнародні валютні відносини</p>	<p>Письмовий Усний</p>
<p>2.11. Економічні аспекти глобальних проблем та їх вплив на економічний розвиток України</p>	<p>Розкрити питання: 1. Назвіть чинники, що породжують глобальні проблеми. 2. Яку участь приймає Україна в рішенні глобальних проблем людства? Підготуйте самостійно питання: 1. Глобалізація, її сутність та види. 2. Глобальні економічні проблеми сучасності. Ознаки і класифікація глобальних проблем. Економічні аспекти глобальних проблем. Шляхи їх вирішення. 3. Тенденції інтеграції економіки України у світову економіку. Проблеми подолання технологічного розриву, відтворення інтелектуального потенціалу. Підготовка до іспиту</p>	<p>Письмовий Усний</p>

Змістовий модуль 1

Тема 1.1. Предмет і метод політичної економії

1. Виникнення, основні етапи, напрями політичної економії.

Альтернативні оцінки місця і ролі політичної економії. Причини та основні прояви кризи марксистської політекономії сучасного капіталізму та державного соціалізму. Сучасні економічні напрями. Розвиток економічної думки в Україні.

2. Предмет економічної теорії, його трактування різними школами економічної теорії. Зміст, форми та механізм економічної діяльності суспільства. Система економічних відносин та її структура.

3. Економічні категорії та економічні закони. Співвідношення виробництва, розподілу, обміну та споживання.

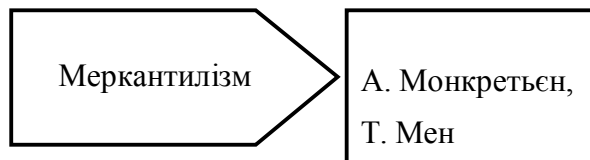
4. Принципи та методи політекономічного аналізу. Діалектичний метод. Наукова абстракція. Аналіз та синтез. Якісний та кількісний аналіз. Усвідомлення економічних законів на макро- та мікрорівні.

5. Функції політичної економії. Дискусійні підходи у трактовці політичної економії в системі економічних наук. Співвідношення економічної теорії в цілому та політичної економії.

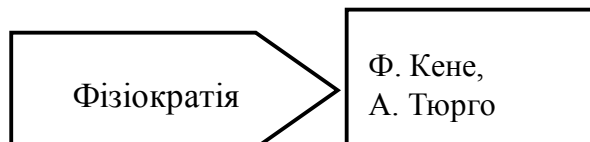
6. Творчий характер економічної теорії. Економічна теорія та формування сучасного економічного мислення в умовах переходу до ринкової економіки.

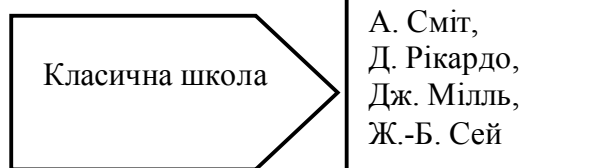
Етапи розвитку політичної економії, основні напрями сучасної економічної думки.

Багатство – це насамперед золото, його створює торгівля. Мета державної політики – стимулювання експорту товарів, заборона вивозу золота, обмеження ввозу товарів з інших країн

Реальне багатство походить від землі. Його джерелом є продукція сільського господарства та інші природні ресурси. Мета державної політики – підтримка сільського господарства, невтручання у підприємницьку діяльність

Багатство нації створюється в процесі виробництва. Вирішальним фактором економічного розвитку є продуктивна праця. Ефективний розподіл ресурсів, товарів та доходів здійснює ринковий механізм. Мінімальне втручання держави в економіку

Неокласичний напрямок	К. Менгер, Ф. Візер, Дж. Б. Кларк, Є. Бем-Баверк, А. Маршалл, Г. Госсен	Основна мета економічного розвитку – задоволення потреб людини. На першому плані – корисність товарів та послуг. У процесі ціноутворення велика роль належить покупцю. Вводяться поняття попиту, пропозиції, рівноважної ціни. Заперечується економічна роль держави
Марксизм	К. Маркс, Ф. Енгельс	Основа розвитку суспільства – матеріальне виробництво. Конкурентна ринкова економіка – нестабільна, втілення хаосу. Експлуатація найманої праці. Багатство повинно належати тим, хто його створює. Неминучість загибелі капіталістичного ладу
Кейнсіанство	Дж. Кейнс, Р. Харрод, Е. Домар	Активна участь держави у регулюванні економічних процесів, проведення стабілізаційної економічної політики. Фінансова політика держави стимулює попит і таким чином вирішує проблему безробіття. Основи теорії змішаної економіки – системи взаємодії ринку та держави
Монетаризм	М. Фрідмен	Сучасна теорія, яка відроджує принципи класичної школи: першість ринкового механізму, вільне підприємництво, вирішальний вплив грошової маси на ціни та економічні процеси. Основна функція держави – контроль уряду над грошовою масою та емісією грошей.
Інституціоналізм	Т. Веблен, Дж. Коммонс Дж. Гелбрейт	Розширює межі економічної теорії, звертаючись до галузі права, політології, соціології, психології тощо. Необхідність суспільного контролю над бізнесом. Нові концепції: теорія «дифузії власності», «колективного капіталізму», «управлінської революції» технократична теорія.

З моменту свого виникнення людина, щоб вижити, повинна була активно діяти, пристосовувати навколишнє середовище до своїх потреб. Щоб робити це успішно, необхідні знання про те, як треба діяти. Зачатками господарських знань володіли ще первісні люди.

Спочатку економічні погляди не виділялись у спеціальну галузь знань. В них описувався господарський облік, давалися поради про організацію праці. Потім з'являються елементи економічного мислення із спробами аналізу та узагальнень господарських явищ. Це були провісники формування наукових знань, яке дало початок розвитку економічної науки.

Економічна наука сьогодні – це розгалужена система галузей широкого економічного знання, у центрі якого знаходиться політична економія.

Неоцінний матеріал у галузі економічної думки залишили нам мислителі стародавніх Греції і Риму.

Особливо глибоко суть економічних явищ, пов'язаних із товарним обміном, розкрив Аристотель, який поділив багатство на економіку і хрематистику. До першого виду багатства він відносив усі види матеріальних благ, призначених для задоволення потреб людини, до другої – гроші, або мінову вартість. Економіка, на думку Аристотеля “заслуговує похвали”, хрематистика “викликає осуд”.

Погляди Аристотеля значною мірою вплинули на середньовічних схоластів не тільки в галузі філософії, а й у сфері їхнього економічного мислення. Головні питання цього періоду: роль праці, межа та допустимість товарно-грошових відносин. Особливість середньовічної економічної думки – розглядання господарської практики через призму морально-етичної оцінки.

Затвердження економічної системи, заснованої на більш складних формах зв'язку, породило проблему у виділенні економічної науки у самостійну галузь знань.

На базі нових економічних процесів і явищ формується вчення **меркантилізму**, яке, по-перше, розглядає гроші як абсолютну форму багатства, по-друге, за об'єкт дослідження бере виключно сферу обігу, а, по-третє, джерелом багатства вважає зовнішню торгівлю та видобування благородних металів.

Меркантилізм як течія економічної думки ще не є економічною наукою. Усі трактати мають загально описовий характер і не містять теоретичного аналізу.

Глибокий аналіз функціонування економічної системи дала **класична школа** (Західна Європа, 18 – початок 19 століття). Головна думка економістів цієї школи – дія природного порядку в економіці, який складається стихійно незалежно від волі й бажань людей. Цей порядок нібито забезпечує досягнення суспільного й особистого добробуту. Ця школа першою поставила питання рівноваги системи. А. Сміт та Д. Рікардо використали трудову теорію вартості для дослідження внутрішньої суті та закономірностей капіталістичного господарства, спираються на метод наукової абстракції. Т. Мальту, Дж. Міль, Ж. Сей відмовилися від трудової теорії вартості, але продовжили інші ідеї

класичної школи: економічної свободи, вільної конкуренції, створили основи системного, багатofакторного методу дослідження.

У другій половині 19 ст. класична школа була піддана серйозній критиці з боку **історичної школи**, тому що розглядала економічні явища як сталі й універсальні. Свою назву цей напрямок дістав завдяки історичному методу, який її теоретики намагалися ввести в політичну економію. Але ця школа використовувала факти з історії народного господарства, обмежувалась описом конкретно-історичних форм економічного розвитку окремих країн. Представники: В. Рошер, К. Кніс, Б. Гільдебранд.

В умовах загострення основних протиріч капіталістичного способу виробництва і класових антагонізмів середини 19 ст. відбулося формування **марксизму**. Головна робота К. Маркса “Капітал”, у якій він характеризує процес виробництва капіталу, створення додаткової вартості найманими робітниками і присвоєння її власниками засобів виробництва. Марксистська теорія продовжувалась Леніним, який доводив неминучість загибелі капіталістичного способу виробництва. Оцінюючи економічні погляди класиків марксизму з сучасних позицій, слід визнати, що певні їх висновки хоч і були правильними для свого часу, не витримали перевірки практикою і підлягають сьогодні науковій переоцінці.

Кінець 19 – початок 20 ст. супроводжувалися значними змінами в соціально-економічному і політичному житті країн Західної Європи та США. У цей період австрійська школа започаткувала так званий неокласичний напрям у політекономії – **маржиналізм**, який згодом був сприйнятий і модифікований кембріджською та американською школами.

Представники маржиналізму: Карл Менгер, Фрідріх Візер, Альфред Маршалл, Джон Бест Кларк та інші. Проблема економічної рівноваги була зведена ними на мікрорівень, в основу вартості було покладено теорію граничної корисності. Неокласики шукали оптимальні варіанти зіткнення попиту та пропозиції (споживача та виробника). Умовою раціонального господарювання, на їх думку, є вільна, нічим не обмежена конкуренція.

Однак економічна криза 1929-1933 років виявила ілюзорність такого уявлення. Увага економістів була спрямована в бік монополій та їх ролі в економіці. Створити теорію, яка найбільшою мірою задовольняла теоретичні та практичні запити вдалося Джону Мейнарду **Кейнсу**. Учення Кейнса зробило переворот у сучасній економічній науці, він перевів рішення економічних проблем на макрорівень. Кейнс довів необхідність втручання держави в економічне життя, розробив стратегію державного втручання в економіку з метою стимулювання ефективного попиту, політику дефіцитного фінансування для забезпечення повної зайнятості.

Однак, падіння темпів зростання виробництва, проблема інфляції призвели до повернення неокласичних ідей у формі **неолібералізму**. Провідні центри неолібералізму: Німеччина – фрайбурзька школа (В. Ойкне, Л. Ерхард); США – монетарна школа (М. Фрідмен). Як і неокласики, неоліберали вважали ринок основою вільної конкуренції, держава має забезпечувати умови для конкуренції, проводити активну соціальну політику. Монетаристи вважають

основним об'єктом державного контролю грошову систему, пропозицію грошей.

Ідейний двобій між кейнсіанством та неокласизмом відбувається і досі в різних питаннях економічної теорії і практики.

Інституціоналізм виник на початку ХХ ст. в США, як альтернатива неокласичному напрямку. Умовою створення стабільної та ефективної системи, в якій поєднуються приватні та суспільні інтереси, вважають державне регулювання економіки. Інституціоналізм розширює межі економічної теорії, звертається до галузі права, політології, соціології, психології тощо.

В останній третині ХХ ст. в умовах «глобальної промислової революції» інституціоналізм розвивається у вигляді теорій, які відображають трансформацію економічних і соціальних структур.

1. Яка із шкіл економічної теорії була історично першою:

- а) марксизм;
- б) меркантилізм;
- в) кейнсіанство;
- г) класична політична економія;
- д) фізіократи.

2. Вивченням яких питань займається макроекономіка:

- а) ціноутворення на окремі товари та послуги;
- б) взаємодія реального та грошового секторів економіки;
- в) аналіз причин інфляції та безробіття;
- г) оптимальне розміщення ресурсів.

3. А. Сміт, К. Маркс є прибічниками:

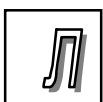
- а) трудової теорії вартості;
- б) теорії граничної корисності.

4. Яка із економічних шкіл вперше зробила предметом свого аналізу процес виробництва, а не сферу обігу:

- а) меркантилізм;
- б) фізіократи;
- в) класична політична економія;
- г) маржиналізм.

Меркантилізм. Фізіократи. Класична політекономія. Марксизм. Маржиналізм. Неокласична школа. Кейнсіанство. Інституціоналізм. Економікс. Мікроекономіка. Макроекономіка. Економічні закони. Економічні категорії. Методологія. Метод наукової абстракції. Аналіз. Синтез. Індукція. Дедукція. Математичне моделювання. Пізнавальна функція. Методологічна функція.

[1, (с. 14-18)]; [2, (с. 33-39)]; [3, (с. 21-24)]; [4, (с. 55-56; 99-100)].

Тема 1.2. Виробництво матеріальних благ і послуг. Продукт і характер праці.

1. Економічний зміст суспільного виробництва. Структура виробництва. Матеріальне і нематеріальне виробництво. Економічні цілі та соціальні умови виробництва. Вища мета виробництва.
2. Економічні ресурси як головне джерело соціально-економічного розвитку. Відтворювані і невідтворювані виробничі ресурси. Пошук альтернативних варіантів використання ресурсів.
3. Фактори економічної діяльності суспільства, їх взаємодія та розвиток. Засоби виробництва. Робоча сила. Наука. Інформація. Людина як головний фактор сучасного суспільного виробництва. Виробнича функція. Ефективність виробництва.
4. Продукт і стадії його руху. Споживчі блага. Послуга. Характер праці.

Ефективність – відношення між результатом і затратами на цей результат. Економічна ефективність – категорія, яка використовується для оцінки результатів всього суспільного виробництва.

З точки зору народного господарства ефективним буде таке становище, коли найбільш повно задоволені потреби всіх членів суспільства при існуючих обмежених ресурсах. Економічний прогрес пов'язаний із зростанням економічної ефективності.

Показники економічної ефективності: продуктивність праці, фондівіддача, матеріалівіддача.

1) **Продуктивність праці** характеризує використання робочої сили. Формула розрахування:

$$\text{Продуктивність праці} = \frac{\text{Продукт}}{\text{Затрати живої праці}}$$

2) **Фондовіддача** показує результативність використання виробничих фондів (засобів праці)

$$\text{Фондовіддача} = \frac{\text{Продукт}}{\text{Вартість засобів праці}}$$

3) **Матеріалівіддача** характеризує використання предметів праці (сировини, матеріалів).

$$\text{Матеріалівіддача} = \frac{\text{Продукт}}{\text{Вартість предметів праці}}$$

Зворотні показники: трудоємність, фондоємність, матеріалоємність.

4) Загальний показник економічної ефективності

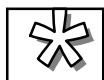
$$\text{Ефективність економічна} = \frac{\text{Продукт}}{\text{Вартість витрачених факторів виробництва}}$$

Соціальна ефективність виражає ступінь задоволення особистих потреб суспільства. Вона характеризується умовами праці, її творчим характером, змістовністю, впливом на екологічне середовище.

Часто зростання економічної ефективності супроводжується зниженням соціальної ефективності: черезмірна інтенсифікація праці, зростає монотонність, стомлюваність робітників, забруднюється навколишнє середовище.

Між економічною і соціальною ефективністю існує тісний зв'язок. Поліпшення задоволення особистих потреб усіх членів суспільства об'єктивно вимагає зростання економічної ефективності. А економічна ефективність виступає могутньою підмогою вирішення соціальних проблем.

Проте на практиці подібне не завжди присутнє, що проявляється в нераціональному використанні матеріальних ресурсів. Якщо втрачається зв'язок між соціальною та економічною ефективністю, то це фактично означає, що виробництво здійснюється заради виробництва. Об'єктивною закономірністю має бути зростання ефективності виробництва такої продукції і такої якості, яка дійсно потрібна суспільству для задоволення його потреб.

1. Енергоємність як показник економічної ефективності характеризує використання фактору виробництва:

- а) робоча сила;
- б) предмети праці;
- в) засоби праці.

2. Збільшення вільного часу для відпочинку робітника є прикладом:

- а) підвищення економічної ефективності;
- б) зниження соціальної ефективності;
- в) підвищення соціальної ефективності.

Завдання 1.

У господарстві вироблено 40 тис. т зерна на суму 100 тис. грн. Матеріальні витрати становлять 20 тис. грн. Розрахувати матеріаловіддачу і матеріалоемність продукції.

Завдання 2.

Вартість засобів праці – 100 тис. грн. Чисельність працюючих – 600 чоловік. Обсяг чистої продукції – 1200 тис. грн.

- Визначте:
- а) рівень продуктивності праці;
 - б) фондівіддачу;
 - в) фондоємність.

Виробництво. Розподіл. Обмін. Споживання. Економічні ресурси. Відтворювані і невідтворювані ресурси. Земля. Капітал. Праця. Підприємницькі здібності. Матеріальне виробництво. Нематеріальне виробництво. Виробнича інфраструктура. Соціальна інфраструктура. Виробнича функція. Ефективність виробництва. Продукт праці. Споживчі блага. Послуга.

[1, (с. 19-27)]; [3, (с. 27-28)]; [4, (с. 55-60)].

Тема 1.3. Економічні потреби та інтереси.

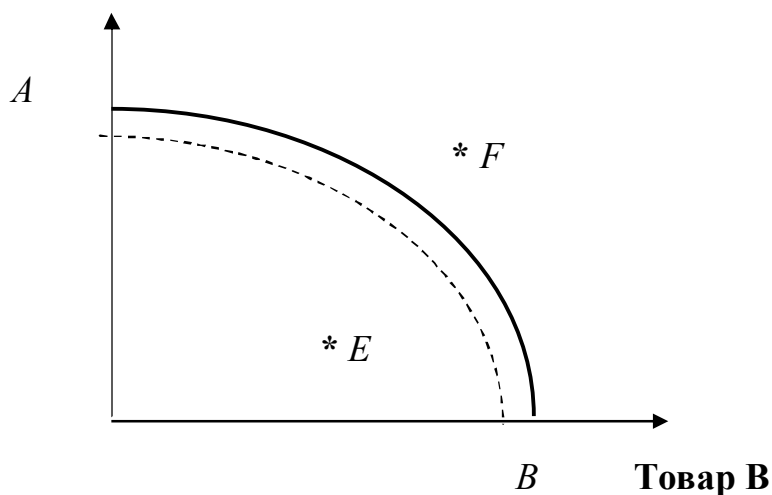

1. Економічні потреби та їх класифікація. Закон зростання потреб. Корисність продукту. Гранична корисність.
2. Мета економічної діяльності суспільства. Споживання - мета та кінцева стадія суспільного виробництва. Обмеженість ресурсів. Межа виробничих можливостей.
3. Економічний інтерес, його об'єкт, функція. Виробництво та проблеми задоволення зростаючих потреб суспільства.

Модель, яка представляє вибір як економічну проблему називається “**крива виробничих можливостей**”. Вона носить фундаментальний характер і лежить в основі усіх інших економічних моделей і висновків.

Товар А

Для побудови графіка, припустимо, що ми маємо такі ресурси, які дозволяють виробити товар А та товар В. Оскільки величини ресурсів обмежені, то обмеженими будуть і максимальні результати їх використання (для товару А – точка А, для товару В – точка В).

Якщо поєднати точки “максимумів” (А та В), то отримаємо “криву виробничих можливостей”. Вона позначає межі (обсяги) максимально можливого одночасного виробництва товарів А та В при повному використанні обмежених виробничих ресурсів. Таким чином, кожна точка на кривій виробничих можливостей є жорстке задане кількісне співвідношення товарів А та В. Тож співвідношення величин знаходиться у від’ємній залежності: чим більше виробляється товару А, тим менше буде вироблятися товару В (і навпаки).

Точка, яка знаходиться у середині області виробничих можливостей (т. Е) є результатом неповного, неефективного використання виробничих ресурсів.

Точка F знаходиться за межами виробничих можливостей і за таких умов вона недосяжна, тому що для графіка це означає “надповне” використання ресурсів. Але виробничі можливості суспільства постійно зростають завдяки

технічному, економічному та соціальному прогресу, а це постійно розширює межі виробничих можливостей. На практиці зростання виробництва досягаються двома способами:

- екстенсивно – за рахунок кількісного приросту виробничих факторів;
- інтенсивно – за рахунок нових технологій.

1. Повне використання усіх ресурсів на кривій виробничих можливостей показує будь-яка:

- а) точка, яка лежить поза межами кривої виробничих можливостей;
- б) точка, яка лежить у середині області виробничих можливостей;
- в) точка, яка лежить на кривій виробничих можливостей;
- г) точка, яка лежить на кривій виробничих можливостей, в якій досягається найбільш повне задоволення потреб членів суспільства.

2. Припустимо, що усі ресурси в економічній системі використовуються таким чином, що нарощувати виробництво одного продукту можна лише скорочуючи виробництво іншого. Економіст називає таку ситуацію:

- а) неефективною;
- б) ефективною;
- в) економічною кризою;
- г) адміністративно-командною системою.

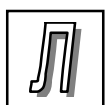
Завдання.

У деякій країні за умови цілковитого використання всіх ресурсів виробляються тільки два товари – телевізори та машини. Якщо всі ресурси будуть задіяні у виробництві телевізорів, то можуть бути вироблені 100 телевізорів; якщо всі ресурси будуть задіяні у виробництві машин, то можуть бути вироблені 40 машин.

1. Побудуйте криву виробничих можливостей.
2. Покажіть, які зміни відбудуться на графіку, якщо у виробництві телевізорів буде застосована нова, більш продуктивна технологія.
3. Позначте на графіку точки, які відповідали б ефективним, неефективним та неможливим способам використання обмежених ресурсів.

Виробництво. Розподіл. Обмін. Споживання. Відтворювані і невідтворювані виробничі ресурси. Фактор виробництва. Земля. Капітал. Праця. Підприємницькі здібності. Матеріальне виробництво. Нематеріальне виробництво. Виробнича інфраструктура. Соціальна інфраструктура. Виробнича функція. Ефективність виробництва.

[1, (с. 19-27)]; [2, (с. 54-56)]; [3, (с. 30-31)]; [4, (с. 59-60)].

Тема 1.4. Соціально-економічний устрій суспільства. Економічна система і закони її розвитку

1. Економічна система: її сутність та структурні елементи. Продуктивні сили як основа економічної системи.

Економічні відносини як суспільна форма і спосіб організації економічної системи. Структура економічної системи. Соціально-економічні відносини, організаційно-економічні і техніко-економічні відносини.

2. Типи і еволюція економічних систем. Формацийний та загальноцивілізаційний підходи до типізації суспільства. Національні моделі економічних систем.

3. Відносини власності на засоби виробництва, їх структура та місце в системі виробничих відносин. Юридичний аспект власності. Форми власності та їх історичний розвиток. Інтелектуальна власність.

4. Основні проблеми організації процесу виробництва у різних економічних системах. Різноманіття типів і видів власності – основа сучасної економіки.

Національна модель економічного розвитку – це сукупність елементів, що формують цілісність національного господарства, і механізм, який забезпечує тісний зв'язок і взаємодію цих елементів.

За своїм характером вони є природними, технологічними, економічними, соціальними, політичними, психологічними, соціокультурними, історичними.

Економічна модель кожної країни – це результат тривалого історичного процесу, протягом якого формується співвідношення елементів моделі і створюється механізм їх взаємодії. Саме тому кожна національна економічна система **унікальна**, і механічно перенести її досягнення неможливо.

Критерії, за якими оцінюється зміст моделі економічного розвитку і проводяться порівняння національних економічних систем, досить різноманітні. До них відносяться:

- ◆ співвідношення форм власності;
- ◆ рівень розвитку і форми організації ринкового середовища у цілому та її окремих сфер;
- ◆ межа та методи державного впливу на економіку;
- ◆ цілі та засоби економічної політики, що проводиться;
- ◆ джерела та масштаби фінансування економіки, її інноваційний механізм;
- ◆ структура капіталів компаній;
- ◆ система управління та організації праці на підприємствах;
- ◆ ступінь відкритості економіки;
- ◆ динаміка, структура і управління зовнішньоекономічними зв'язками тощо;
- ◆ розмір, структура і динаміка ВВП;
- ◆ величина ВВП на душу населення;
- ◆ індекс зростання споживчих цін;
- ◆ рівень продуктивності праці та інше.

Відмінна особливість країнових моделей наприкінці ХХ ст. – те, що всі вони моделі ринкової економіки, в якій саме ринкові відносини є домінантою процесів виробництва і обміну. У той же час чисто ринкових основ організації господарського життя не має жодна національна економічна система. Державне регулювання – необхідний атрибут сучасної організації і функціонування економіки. Воно не заперечує основ приватної власності, не порушує дії ринкового механізму. В цьому плані сучасні економічні моделі є варіантами “змішаної економіки”, яка не зводиться ні до чистого ринку, вільного від державного впливу, ні до чистої планової економіки, яка не має жодних елементів конкурентної поведінки.

Межі та ступінь державної участі в економічному житті (масштаб державної власності, доля держбюджету або його видатків у ВВП, фінансування державою соціальної сфери, проведення макроекономічної політики і регулювання макроекономічного середовища) – це найбільш важливий критерій типологізації національних моделей.

Серед розвинутих країн виділяють три групи національних моделей ринкової економіки: ліберальну, соціально орієнтовану і соціал-демократичну.

Для **ліберальної**, або **приватно-корпоративної моделі** (США) характерні наступні риси:

- ◆ абсолютне перевищення приватної власності;
- ◆ законодавче забезпечення максимальної свободи суб’єктів ринку;
- ◆ обмеження сфери державного регулювання проведенням макроекономічної політики;
- ◆ відносно невелика частка держбюджету у ВВП та питома вага державних інвестицій і виплат по лінії соціального забезпечення у структурі державних видатків.

Типова модель соціально орієнтованої економіки (Німеччина) відрізняється наступними параметрами:

- ◆ “змішана економіка”, в якій достатньо висока вага державної власності;
- ◆ макроекономічне регулювання здійснюється не тільки засобами кредитно-грошової і податково-бюджетної політики, але й охоплює інші сфери економіки (структурна, інвестиційна політика) і трудових відносин (регулювання зайнятості);
- ◆ особливе значення для державних органів має підтримка конкурентних відносин в економіці, що забезпечується засобами структурної політики і підтримкою малого і середнього бізнесу;
- ◆ висока доля держбюджету у ВВП (“держава добробуту”);
- ◆ розвинута система соціальної підтримки населення за провідної ролі в ній держави, видатки якого по цій лінії складають значну частину держбюджету.

Соціал-демократична модель (країни Скандинавії) близька до попередньої, проте її особливість - гранична соціалізація, що можлива в ринковій економіці:

- ◆ значна роль дежсектору, в структурі якого переважають об'єкти соціального призначення;
- ◆ доля дежбюджету у ВВП перевищує 50%, у видатках домінують статті, з яких фінансується соціальна сфера;
- ◆ регулювання трудових відносин не на рівні підприємств і галузей, а на національному рівні;
- ◆ державна соціальна політика включає засоби, що мінімізують рівень безробіття і диференціацію населення за рівнем доходів.

Різноманітність економічних моделей характерна і для країн, що розвиваються.

1. Критеріями розмежування типів економічних систем виступають:

- а) форма власності на ресурси;
- б) тип координаційного механізму;
- в) рівень добробуту членів суспільства;
- г) вірні відповіді а і б.

2. Ознаками ринкової економіки є:

- а) конкуренція;
- б) централізоване планування;
- в) приватна власність;
- г) панування держави.

3. Якщо економічні проблеми вирішуються і ринком, і урядом, то економіка є:

- а) командною;
- б) ринковою;
- в) традиційною;
- г) змішаною.

Економічна система. Продуктивні сили. Традиційна економіка. Ринкова економіка. Командно-адміністративна економіка. Змішана економіка. Ліберальна модель. Соціал-демократична модель. Модель соціально орієнтованої економіки.

Власність. Приватний і суспільний типи власності. Приватна, державна, колективна форми власності. Право власності. Право володіння. Право користування. Право розпорядження. Право привласнення.

[1, (с. 28-38)]; [2, (с. 107-117)]; [3, (с. 33-34)]; [4, (с. 62-63)].

Тема 1.5. Товарна форма організації суспільного виробництва. Товар і гроші.

1. Форми суспільного господарства. Натуральне та товарне господарство. Товарне господарство – розвинена форма економічної діяльності, його роль в різних економічних системах.
2. Закони товарного господарства. Товар та його властивості. Величина вартості товару. Двоїстий характер праці, яка втілена в товарі. Протиріччя між приватним та суспільним характером праці.
3. Вартість і ціна: альтернативні теорії.
4. Розвиток сфери обміну та форм вартості. Виникнення та сутність грошей. Еволюція функцій грошей. Грошові системи та їх особливості в сучасних умовах.
5. Закони товарно-грошового обігу. Інфляція: сутність, причини, форми проявлення та соціально-економічні наслідки.

Інфляція: сутність, причини, форми проявлення та соціально-економічні наслідки.

Інфляція – це знецінювання грошей, зниження їх купівельної спроможності.

Основні причини інфляції: грошова емісія, незабезпечена товарною масою; кредитна емісія; криза валютно-фінансової системи; зростання бюджетного дефіциту та державного боргу; диспропорції у народному господарстві.

Інфляцію відрізняють:

- за типами (в залежності від темпів зростання інфляційних процесів): уповільнена, галопуюча, гіперінфляція;
- за видами (в залежності від причин виникнення інфляції): інфляція попиту (яку спричиняє надлишковий попит) та інфляція витрат (пов'язана зі зростанням витрат виробництва на одиницю продукції).

Теорії інфляції: надмірного попиту, грошових витрат виробництва та теорія інфляції, як багатофакторного явища.

Теорія “інфляції попиту”. Започаткував цю теорію Дж. Кейнс. Він розглядав інфляційні процеси як невід’ємну складову елементів макроекономічної системи. В кейнсіанських теоріях наголошується, що причиною інфляційних процесів є надмірний попит відносно товарної пропозиції. Перевищення попиту над пропозицією Дж. Кейнс назвав “інфляційним розривом”. При цьому чинники інфляції можуть бути як на стороні пропозиції, так і попиту. Дж. Кейнс відмічав: “...якщо пропозиція грошей в порівнянні з пропозицією товарів для купівлі збільшується, має місце інфляція”. Він доводив, що пропозиція грошей не може безпосередньо впливати на сукупний попит, оскільки зростання грошової пропозиції підвищує ліквідність в економіці, і рівень процентної ставки (ціни за ліквідні кошти) падає. Сукупний попит буде збільшуватись помірковано, оскільки зниження процентної ставки приведе до збільшення інвестиційних затрат.

Теорія “інфляції витрат”. Ця теорія виникла внаслідок подальшого розвитку кейсіанської ідеї “негрошового” механізму інфляційного процесу. У 60-ті роки в США інфляція розвивалася за відсутності надмірного попиту і повної зайнятості, тобто всупереч теорії “інфляційного розриву”. Це дало підстави стверджувати, що в умовах високої монополізації виробництва і ролі профспілок на ринку праці підприємці можуть підвищувати ціни, а профспілки — заробітну плату за своєю ініціативою, навіть при незмінності попиту. Подібна ініціатива виступає імпульсом інфляційного процесу. Вся відповідальність за інфляцію покладається на підприємців, котрі не хочуть поступатися своїми прибутками і підвищують ціни в міру зростання виробничих витрат. Прихильники цієї теорії з усіх виробничих витрат виділили заробітну плату, оскільки вона найбільш тісно пов’язана з інфляцією, обслуговує особисте споживання і не сприяє розширенню виробництва.

По-іншому пояснюють причини інфляції представники **монетаристської теорії**. Монетаризм вже не просто включає проблеми інфляції до макроекономічної теорії, а вони стають її найважливішою складовою частиною. М. Фрідмен, засновник теорії монетаризму, розуміє під інфляцією стійке і безперервне зростання цін, викликане надмірною масою грошей по відношенню до валового внутрішнього продукту. Монетаристи стверджують, що саме зміни в грошовій масі є основним чинником формування економічного циклу та інфляції. Їх погляди на природу інфляції викладені у хрестоматичному вислові М. Фрідмена: “Інфляція завжди і всюди є грошовим феноменом”. Дане положення трактує про пряму залежність зростання цін від збільшення грошової маси, і що причини інфляції знаходяться у сфері обігу.

Проте, досвід країн де відбувався інфляційний процес свідчить, що позиція монетаристів в певній мірі є правильною відносно довгострокової перспективи, а також у тих випадках, коли зростання грошової маси сягає крупних масштабів. Однак в короткостроковій перспективі зв’язок між грошима та інфляцією залишається невизначеним. Грошова маса хоч і є головним чинником інфляції, але далеко не єдиним.

З середини 60-х років 20 ст. у економічній теорії формується новий напрям у дослідженні **інфляції як багатofакторного процесу**, що відбувається в сфері грошового обігу та безпосередньо в суспільному виробництві. Представники сучасного монетаризму виходять з необхідності комплексного аналізу інфляції. Вони вважають, що найважливішою ознакою інфляційних процесів є тісне переплетіння монетарних та загальноекономічних чинників зростання цін. З цього випливає: незалежно від того, які причини є початковими імпульсами, будь-яке підвищення цін викликає необхідність підвищення обсягів грошової маси і навпаки. Інакше кажучи, збільшення грошової маси часто виступає вже не як причина зростання цін, а як його похідна. Але не залежно від характеру дії тих, чи інших чинників — інфляційне зростання цін завжди супроводжується збільшенням грошової маси. Спочатку воно відбувається в активному обігу за рахунок зменшення нагромаджень чи збережень, а потім зростає загальна маса грошей в обігу за рахунок надмірної емісії.

Переповнюються канали обігу грошовою масою і знецінюється грошова одиниця, що характеризує інфляцію в її класичному вигляді.

Антиінфляційні рекомендації представників цієї теорії мають, як правило, комплексний характер і спрямовані на всі сфери економічних відносин, в яких діють чинники, що спричиняють інфляцію.

Все це підтверджує, що витoki інфляції, особливо в її найвищих формах, можуть бути не тільки суто в грошовій сфері, а й у сфері виробництва, а отже, й заходи щодо її подолання повинні бути комплексними, охоплювати всі складові елементи економічної системи

Антиінфляційна політика – це сукупність заходів держави, спрямованих на встановлення відповідності між темпами зростання грошової маси і темпами зростання благ (застосовується тільки для відкритої інфляції). Інфляцію не можна повністю ліквідувати, оскільки вона обумовлена циклічним характером розвитку ринкової системи.

1. Яка з функцій грошей найвразливіша для інфляції?

- а) засіб обігу;
- б) міра вартості;
- в) засіб нагромадження.

2. Якщо номінальна вартість грошей не зміниться, а ціни на товари та послуги зростуть у 2 рази, то покупна спроможність грошей:

- а) зросте у 2 рази;
- б) знизиться у 2 рази;
- в) знизиться у 4 рази;
- г) не зміниться.

3. Яке з визначень інфляції є найбільш правильним? Це:

- а) зростання цін;
- б) знецінення грошей;
- в) зростання незадоволеного попиту;
- г) подорожчання товарів?

Завдання.

Сума цін товарів, які знаходяться в обігу, складає 300 тис. гр. од.; сума цін товарів, які продані у кредит – 200 тис. гр. од., а взаємопогашені платежі – 15 тис. гр. од. Одна грошова одиниця здійснює у середньому 25 обертів за рік. Знайдіть кількість грошей, які необхідні для обігу. Що відбудеться в економіці, якщо в обігу буде випущено 15 тис. гр. од.?

Натуральне господарство. Товарне господарство. Товар. Споживна вартість. Мінова вартість. Конкретна праця. Абстрактна праця. Вартість. Ціна. Суспільно-необхідний робочий час. Гроші. Засіб обігу. Міра вартості. Засіб нагромадження. Засіб платежу. Світові гроші. Паперові гроші. Кредитні гроші. Електронні гроші. Закон товарно-грошового обігу. Інфляція. Антиінфляційна політика.

[1, (с. 49-58)]; [2, (с. 151-158)]; [3, (с. 39-44)]; [4, (с. 64-65; 108-109)].

Тема 1.6. Капітал: процес виробництва і нагромадження. Наймана праця і заробітна плата.

1. Перетворення грошей в капітал. Капітал як економічна категорія. Альтернативні теорії капіталу. Фізичний капітал, людський капітал, інтелектуальний капітал.
2. Капітал і наймана праця. Робоча сила як елемент ринкової економіки. Вартість і споживча вартість робочої сили. Заробітна плата.
3. Структура промислового капіталу. Процес праці і процес створення вартості. Сталий і змінний капітал. Додаткова вартість. Норма та маса додаткової вартості. Форми додаткової вартості.
4. Нагромадження капіталу. Темпи і розміри нагромадження капіталу. Концентрація капіталу. Централізація капіталу.

Робоча сила – особливий специфічний товар, має вартість і споживчу вартість.
Вартість робочої сили – вартість життєвих благ та послуг, необхідних для її відтворення.

Складові вартості робочої сили:

- вартість засобів існування;
- вартість засобів задоволення соціально-культурних потреб;
- вартість засобів утримання сім'ї;
- вартість професійного навчання.

Рівень життєвих потреб залежить від ступеня розвитку суспільства; економічного, культурного, соціального прогресу; історичних та національних традицій; природнокліматичних умов тощо.

Вартість робочої сили з розвитком суспільства змінюється.

Фактори, що підвищують вартість робочої сили:

- зростання потреб робочого класу, усього суспільства (поява нових товарів і потреб на них);
- підвищення культурно-технічного рівня робітників (необхідна вища кваліфікація, довший строк навчання);
- інтенсифікація праці.

Фактори, що знижують вартість робочої сили:

- зростання продуктивності праці (на виробництво засобів існування витрачається менше робочого часу, хоч кількість матеріальних і культурних благ на душу населення зростає);
- поширення контингенту робочої сили, яка залучається у процес праці за рахунок жінок, підлітків, пенсіонерів (стало можливим працювати неповний робочий день, неповний робочий тиждень ...).

1. Визначення капіталу як суспільного відношення між капіталістами і найманими робітниками належить:

- а) меркантилістам;

- б) фізіократам;
- в) А. Сміту;
- г) К. Марксу.

2. Частина капіталу, яка не змінює своєї вартості у процесі створення нової вартості, називається:

- а) сталим капіталом;
- б) змінним капіталом.

3. Згідно із теорією К. Маркса додаткова вартість створюється:

- а) протягом необхідного робочого часу;
- б) протягом додаткового робочого часу.

4. Робоча сила є товаром:

- а) в ринковій економіці;
- б) в період рабовласництва;
- в) в період феодалізму;
- г) у всі часи.

5. Назвіть умови перетворення робочої сили в товар:

- а) відсутність засобів виробництва і засобів існування у людини;
- б) закріпленість людини до землі;
- в) юридична свобода людини.

6. Назвіть фактори, які підвищують вартість робочої сили:

- а) зростання продуктивності праці;
- б) інтенсифікація;
- в) зростання потреб людей.

Завдання.

Розрахувати вартість змінного капіталу, якщо створена ним додаткова вартість складає 200, а її норма 120 %.

Капітал. Сталий капітал. Змінний капітал. Людський капітал. Інтелектуальний капітал. Додатковий час. Необхідний час. Наймана праця. Додаткова вартість. Норма додаткової вартості. Абсолютна, відносна, надлишкова додаткова вартість. Робоча сила. Вартість робочої сили. Заробітна плата. Нагромадження капіталу. Концентрація. Централізація.

[1, (с. 84-93)]; [2, (с. 261-264)]; [3, (с. 45-46)]; [4, (с. 65-66)].

Змістовий модуль 2

Тема 2.1. Витрати виробництва і прибуток

1. Витрати виробництва як передумова виробництва. Суть витрат виробництва. Витрати виробництва як базис конкуренції. Шляхи зниження витрат виробництва.
2. Види витрат виробництва. Витрати виробництва, вартість товару і його ціна. Альтернативні підходи.
3. Прибуток як економічна категорія. Теорії прибутку. Норма прибутку і фактори, що на неї впливають.

Теорії прибутку.

Один з американських економістів Ф. Найт у середині ХХ ст. зазначив, що жоден економічний термін не використовується у такій неухвалюваній кількості загальноживаних значень, як прибуток. Сьогодні становище не змінилося, бо й нині слово «прибуток» використовується в різних значеннях. У найзагальшому вигляді **прибуток** — це надлишок над витратами виробництва, або загальний дохід (виручка) підприємства чи фірми за вирахування витрат виробництва. Оскільки останні поділяються на явні та приховані (неявні), то розрізняють бухгалтерський й економічний прибутки (його ще називають чистим прибутком, або надприбутком). *Бухгалтерський прибуток* — це виручка фірми за вирахування явних, зовнішніх витрат виробництва (у радянській економічній літературі його називали балансовим прибутком, бо він відображався на балансі підприємства). Економічний прибуток пов'язується з усіма витратами включаючи і приховані витрати.

Щодо джерела прибутку серед економістів різних шкіл та напрямів немає єдиної думки. Різні теорії по-різному трактують джерело прибутку. Однією з перших була теорія прибутку меркантилістів, згідно з якою прибуток виникає в зовнішній торгівлі в результаті продажу товарів за межами країни за вищими цінами, ніж ті, за якими товар куплено.

Класична політична економія в особі А. Сміта і Д. Рікардо джерело прибутку вбачала у виробництві. А. Сміт прибуток трактував як вирахування підприємця з продукту праці найманого робітника. Д. Рікардо розкрив залежність між прибутком і заробітною платою, яка полягає в тому, що збільшення прибутку призводить до зменшення заробітної плати і навпаки. Цим були обґрунтовані економічні засади суперечностей інтересів підприємців і найманих робітників.

Марксистська економічна теорія визначає прибуток як перетворену форму додаткової вартості, що спотворює сутність капіталістичних відносин, маскуючи справжнє джерело прибутку, яким є неоплачена праця найманих робітників.

Сучасна немарксистська економічна теорія найчастіше пов'язує прибуток з капіталом, трактуючи його як винагороду за підприємницьку діяльність, тобто пов'язує його з таким чинником виробництва як підприємницький талант, підприємницькі здібності.

Не вдаючись до детального аналізу теорій прибутку слід зазначити, що ближче до істини ті теорії, які джерело прибутку вбачають у безпосередньому

виробництві й пов'язують його з додатковим продуктом. Дійсно, на поверхні економічних явищ прибуток виступає як надлишок над витратами виготовлення товару. Реалізуючи товар, підприємець одержує певну суму грошей, що становить валову виручку або суму продаж. Якщо з цієї суми вирахувати загальні витрати виробництва, то це і буде прибуток, або чиста виручка. Оскільки ця виручка надходить лише після того, як реалізується виготовлений товар, створюється враження, що саме процес реалізації (обігу) і створює прибуток. Проте це поверхове уявлення про прибуток. Лише в сфері обігу прибуток виникнути не може. При продажу товару втілена в ньому вартість додаткового продукту реалізується як надлишок грошей над витратами на виготовлення товару, тобто виступає як прибуток. При цьому прибуток і вартість додаткового продукту, як правило, не збігаються, що пов'язано з тим, що ціни, за якими реалізуються товари, під впливом ринкової кон'юнктури відхиляються від вартості товару. Недоодержану одним суб'єктом частину вартості додаткового прибутку ринок перерозподілить іншому, на продукцію якого на цей час склався високий попит. У зв'язку з цим останній реалізує як прибуток і свою, і частину чужої вартості додаткового продукту. Це дає підстави для висновку, що прибуток є формою додаткового продукту.

1. Прибуток – це:

- а) виручка з урахуванням витрат; б) виручка за мінусом витрат;
в) частка витрат у виручці; г) витрати плюс виручка.

2. Економічний прибуток фірми – це загальний вигодог за відрахуванням:

- а) внутрішніх витрат; б) неявних витрат;
в) економічних витрат; г) бухгалтерських витрат.

3. Економічний прибуток більший за бухгалтерський:

- а) так; б) ні.

4. Чинники, що впливають на норму прибутку, - це:

- а) величина авансованого капіталу;
б) рівень ринкової ціни;
в) зниження витрат виробництва;
г) швидкість обігу грошей.

Завдання.

Постійні витрати на виробництво одиниці продукції становлять 20 тис. грн., середні змінні – 50 грн. Якою буде собівартість одиниці продукції, якщо планується випустити 240 одиниць цієї продукції?

Витрати виробництва. Економічні витрати. Явні витрати. Неявні витрати. Постійні та змінні витрати. Загальні, середні, граничні витрати. Прибуток. Бухгалтерський прибуток. Економічний прибуток. Нормальний прибуток.

[1, (с. 94-101)]; [3, (с. 49-50)]; [4, (с. 68-69, 114)].

Тема 2.2. Ринок, його суть і функції. Моделі ринку. Конкуренція і ціноутворення.

1. Ринкова економіка як система. Поняття «ринок», «ринкова економіка». Умови функціонування ринку. Функції ринку. Ринковий механізм: вирішення основних господарських проблем.

2. Принципи класифікації ринків. Ринок предметів споживання. Ринок засобів виробництва. Загальні проблеми формування цін на ресурси. Ринок капіталу і його складові. Ринок праці та розподіл трудових ресурсів. Ринок нерухомості та його особливості. Проблеми формування ринків праці, землі та капіталу в Україні.

3. Сутність та основні риси інфраструктури ринку. Банки, їх роль та функції. Структурні елементи банківської системи. Центральний та комерційні банки. Банківський прибуток. Товарна біржа. Фондова біржа. Роль ринкової інфраструктури в регулюванні економічних процесів.

4. Елементарні основи теорії попиту та пропозиції. Ринкові ціни. Еластичність попиту та пропозиції. Ціна рівноваги.

5. Конкуренція: сутність, форми, види та соціально-економічні наслідки. Конкуренція і монополія. Еволюція ринкового механізму. Особливості ринкових відносин в Україні.

Попит (D) – це платоспроможна потреба покупця в даному товарі чи послугі при даній ціні. Іншими словами, попитом являється не всяка потреба у даному товарі, а лише та, яка забезпечена платіжними засобами (грошима) у покупця.

Найбільш важливою змінною, яка визначає кількість будь-якого добра, вважається *ціна* цього добра.

Закон попиту стверджує, що за інших рівних умов, кількість продукту, який бажають та мають можливість придбати споживачі, змінюється у зворотній залежності щодо ціни на даний продукт.

Крива попиту – це крива, що показує, яку кількість економічного блага готові придбати покупці за різними цінами у даний момент часу.

Аналізуючи ринкову ситуацію, потрібно відрізнити *попит індивідуальний*, який відображає поведінку окремого споживача, та *ринковий* – реакція усієї сукупності на даному ринку.

Нецінові фактори попиту:

1. *Грошові доходи споживачів*. Зростання доходів споживачів, як правило, веде до підвищення купівельної спроможності споживачів і, в більшості випадків, вони за тих ж цінах мають можливість купити більше, таким чином, збільшити попит.

2. *Ціни на сполучені товари*. У випадку, коли товари взаємозамінні, зміна ціни на один із них веде до зміни попиту на другий в тому ж напрямку. Якщо товари доповнюють один одного, то зміна в ціні одного має, як наслідок, зміну попиту на інший в протилежному напрямку.

3. *Смаки та переваги споживачів.* Зміни в перевагах споживачів, викликані коливаннями моди, рекламою, появою нових товарів, можуть суттєво змінювати попит.

4. *Кількість споживачів на ринку або місткість ринку.* Збільшення кількості споживачів призводить до підвищення попиту.

5. *Очікування споживачів відносно майбутніх цін та доходів.* Якщо споживачі очікують збільшення ціни на певний товар у майбутньому, то вони будуть запасатися цим товаром і попит на нього зросте.

Зміни цих факторів ведуть до зміни самого попиту, його збільшенню або скороченню. Цю ситуацію можна відобразити на графіку шляхом зміщення кривої попиту праворуч чи ліворуч.

Пропозиція (S) – це готовність фірм, виробників та продавців товарів пред'являти на ринок певну кількість товарів по даній ціні.

Прямо пропорційна залежність між ціною й обсягом товарів називається **законом пропозиції**.

Крива пропозиції – це крива, що показує, яку кількість економічного блага готові продати виробники за різними цінами у даний момент часу.

Головною детермінантою пропозиції є *ціна*. До **нецінових факторів** можна віднести: зміна цін на ресурси (фактори виробництва); технічний прогрес; очікування виробників; ціни на альтернативну продукцію; організація ринку; стабільність законодавства та визначеність правового поля.

Встановлення рівноважної ціни відбувається на конкурентному ринку під впливом загальних тенденцій і специфічних особливостей як попиту так і пропозиції.

1. Переміщення точки ринкової кон'юнктури вздовж кривої попиту може бути викликано:

- а) зміною доходів споживача;
- б) зміною переваг та смаків споживачів;
- в) зміною цін на товари, які взаємопов'язані з даним при споживанні;
- г) усі відповіді вірні;
- д) усі відповіді невірні.

2. Ринковий попит на товар залежить від:

- а) доходів споживачів;
- б) переваг споживачів;
- в) цін на взаємозамінні товари;
- г) всі відповіді вірні.

3. Зростання цін на матеріали, необхідні для виробництва товару X, викличе:

- а) зрушення кривої попиту угору (або вправо);
- б) зрушення кривої пропозиції угору (або вліво);
- в) зрушення кривих попиту й пропозиції угору;
- г) зрушення кривої пропозиції вниз (або вправо).

Завдання 1.

Побудуйте криві попиту та пропозиції на ринку міксерів, користуючись даними таблиці:

Таблиця.

Ціна (грн.)	Величина попиту	Величина пропозиції
20	28	7
30	24	10
40	20	13
50	16	16
60	12	19
70	8	22

Яка рівноважна ціна на ринку міксерів?

Який рівноважний обсяг купівлі-продажу міксерів?

Завдання 2.

Графічно проілюструйте наступні зміни на ринку:

- а) товар став модним;
- б) знизилася ціна на сировину, з якої виготовляють товар;
- в) виробники очікують підвищення цін на свої товари;
- г) споживачі очікують підвищення цін;
- д) знизилася ціна на товари-замінники.

Ринок. Ринкова система. Функції ринку. Структура та інфраструктура ринку. Конкуренція. Досконала та недосконала конкуренція. Монополія. Олігополія. Монополістична конкуренція. Ціна. Попит. Пропозиція. Закон попиту. Закон пропозиції. Нецінові детермінанти ринкового попиту та пропозиції. Рівноважна ціна. Надлишок. Дефіцит. Еластичність, коефіцієнт еластичності.

[1, (с. 63-73)]; [2, (с. 162-166)]; [3, (с. 55-56)]; [4, (с. 72-73)].

Тема 2.3. Домогосподарства в системі економічних відносин.

1. Домогосподарства як суб'єкт ринкових відносин. Роль домогосподарств в економіці. Домогосподарства як постачальники ресурсів.

2. Доходи домогосподарства.

3. Витрати домогосподарства, розподіл витрат на особисте споживання, податки і заощадження. Місце домогосподарства в кругообігу продуктів, ресурсів і доходу.

Сутність домогосподарства та функції.

Найбільш прогресивною суспільною системою в сучасних цивілізованих країнах світу вважається змішана економіка, яка передбачає співіснування різних економічних секторів, одним з яких є домашні господарства. В Україні в новій системі господарювання домогосподарства мають посісти чільне місце.

Домогосподарство – особа або група осіб, поєднаних спільним веденням господарства. Поняття не тотожне “сім'ї” – сукупність осіб, що живуть разом, пов'язаних родинністю та спільним бюджетом.

Функції домогосподарства:

- постачальники ресурсів: насамперед робочої сили,
- капіталу (використовують у своєму виробництві майстерні, малі підприємства, майно),
- грошових ресурсів (купують акції великих компаній і банків, кладуть гроші на ощадні рахунки, придбають облігації).

Доходи домогосподарств.

Джерело доходів – це доходи від ресурсів, які домогосподарства поставляють суспільному виробництву (або ж доходи від факторів виробництва) + трансферти.

Трансфертні платежі – це всі виплати, які відповідають реальному економічному внеску домогосподарства, але не еквівалентні виробничим витратам.

Сукупний дохід домогосподарства – це вся сума доходів, які воно отримує в грошовій чи натуральній формі з будь-яких джерел. Доходи населення включають: оплату праці членів сім'ї; пенсії, стипендії, допомоги, субсидії; надходження від ОПГ; інші доходи.

Сукупний дохід не повинен бути нижчим за прожитковий мінімум – набір товарів і послуг, розрахований за нормами і нормативами споживання і забезпеченості населення першочерговими життєвими засобами. Для оцінки доходів населення враховують і оптимальний споживчий бюджет – вартість набору життєвих засобів, розрахована за нормами та нормативами споживання, які задовольняють розумні раціональні потреби людей.

У вивченні проблем розподілу виділяють два підходи:

- 1) функціональний – на зарплату, ренту, процент, прибуток;

2) особистий – пов’язаний зі способом, за допомогою якого сукупний дохід розподіляється серед окремих домогосподарств.

Статистичні дані свідчать про нерівномірність розподілу, яка викликана різними причинами: здібності людини, здобута освіта, вид діяльності, інше.

Витрати домогосподарства

Частина доходу домогосподарства надходить державі (податок), а залишок розподіляється на витрати на споживання і заощадження.

Споживання домогосподарства – це придбання товарів особистого користування, витрати на соціально-культурні та побутові послуги.

Витрати домогосподарства на споживання пов’язані з попитом та з ефектом доходу (вплив зміни ціни на реальний дохід споживача), ефектом заміщення (коли ціна на товар зростає, то споживачі намагаються замінити цей товар іншим, аби отримати бажане за найнижчу ціну), споживчим надлишком (існує розрив між загальною корисністю блага і його ринковою вартістю, що виражається додатковою вигодою для домогосподарства), максимізацією корисності блага (максимальним задоволення буде тоді, коли гранична корисність останньої гривні, витраченої на певний товар, є такою самою, як і гранична корисність останньої гривні, витраченої на інший товар).

Заощадження – та частина доходу домогосподарства, що не сплачується у вигляді податку та не витрачається на купівлю товарів особистого споживання (причини – захист доходів, збільшення доходів в майбутньому).

1. Домогосподарство - це:

- а) особа або група осіб, об’єднаних з метою забезпечення всім необхідним для життя, тобто об’єднаних спільним ведення господарства;
- б) господарююча одиниця;
- в) сукупність осіб, що живуть разом, пов’язані родинністю та спільним бюджетом;
- г) поєднання чинників виробництва.

2. Джерелами доходів домогосподарства є:

- а) заробітна плата;
- б) доходи від індивідуальної трудової діяльності;
- в) соціальні виплати, субсидії;
- г) дивіденд;
- д) інвестиції.

3. Заощадження доходів домогосподарствами – це:

- а) захист доходів;
- б) бажання покращити фінансову забезпеченість домогосподарствами;
- в) спекуляція на біржі (придбання цінних паперів);
- г) прагнення забезпечити себе на «чорний день».

Домогосподарство. Сім’я. Сукупний дохід домогосподарства. Трансфертні платежі. Ефект доходу. Ефект заміщення. Витрати домогосподарства. Споживчий надлишок. Заощадження.

[1, (с. 115-119)]; [2, (с. 185-194)]; [3, (с. 62-63)]; [4, (с. 74-75; 119)].

Тема 2.4. Підприємство як товаровиробник. Валовий дохід і прибуток.

1. Підприємницька діяльність. Поняття підприємницької діяльності та її функції. Умови підприємництва. Особливості підприємництва в Україні.
2. Підприємство як суб'єкт ринкової економіки. Форми і види підприємств. Стимули і механізм підприємницької діяльності.
3. Капітал як матеріальна основа підприємницької діяльності. Кругообіг капіталу, його сутність, стадії та функціональні форми. Обороти капіталу. Основний та оборотний капітал, особливості їх обороту.
4. Валовий дохід і прибуток. Вплив швидкості обороту капіталу на зростання прибутку.

Підприємництво можна визначити як уміння починати й вести справу, генерувати і використовувати ініціативу, зважуватися на ризик, долати протидію середовища тощо.

Підприємництво – це самостійне організаційно-господарське новаторство на основі використання різних можливостей для випуску нових або старих товарів новими методами, відкриття нових джерел сировини, ринків збуту та ін., з метою отримання прибутків та самореалізації власної мети.

Поняття “підприємництво” вперше ввів у науковий обіг англійський вчений Р.Кантільон. Він розглядав його як особисту функцію, важливою рисою якої є ризик. Французький економіст Ж.-Б. Сей пов'язував підприємництво з організацією людей у межах господарської одиниці. А. Сміт розглядав підприємця як власника, пов'язував підприємницьку діяльність з власним інтересом підприємця (особистим збагаченням), у процесі якого підприємці сприяють найефективнішому задоволенню потреб суспільства.

На думку Й. Шумпетера, зміст підприємництва розкривається у його функціях, таких як:

- 1) реформування і докорінна перебудова виробництва внаслідок здійснення нових комбінацій щодо техніки та технології, створення нових товарів...;
- 2) підприємництво є функцією будь-якої системи, виконання якої неохідно поєднувати з науковими розробками, маркетингом...;
- 3) виконання функцій підприємництва залежить від господарсько-політичного середовища, яке визначає його можливості, види, мотивацію.

Тому основними функціями підприємця Шумпетер називає виготовлення нового або старого товару нової якості; освоєння нового ринку збуту, джерела сировини або напівфабрикату; запровадження нового методу виробництва.

Ф. Хаєк пов'язував підприємництво насамперед з особистою свободою, яка дає людині змогу раціонально розпоряджатися своїми здібностями, знаннями, інформацією, доходами. Підприємець намагається насамперед оптимально поєднати ці компоненти з ситуацією на ринку.

1. Цілі підприємця:

- а) забезпечення життєздатності свого підприємства;
- б) створення додаткових робочих місць в суспільстві;
- в) нарощування масштабів виробництва;
- г) підвищення ефективності функціонування підприємства.

2. Вперше термін «підприємництво» ввів у науковий обіг:

- а) А. Сміт;
- б) А. Монкретьєн;
- в) Р. Кантільон;
- г) Й. Шумпетер.

3. До функцій підприємницької діяльності не належить:

- а) ресурсне забезпечення;
- б) організація виробництва;
- в) розробка статуту підприємства та формування господарського законодавства;
- г) творчість;
- д) правильна відповідь у б) і в).

Підприємництво. Підприємство. Фірма. Підприємець. Види підприємницької діяльності. Капітал підприємства. Кругооборот капіталу. Оборот капіталу. Час обороту. Швидкість обороту. Основний капітал. Оборотний капітал. Валовий дохід. Прибуток підприємства.

[1, (с. 115-119)]; [2, (с. 209-216)]; [3, (с. 64-67)]; [4, (с. 75-76; 120)].

Тема 2.5. Галузеві особливості виробництва і функціонування капіталу. Форми прибутку, процент і рента.

1. Капітал у сфері торгівлі. Витрати обігу. Чисті витрати обігу. Додаткові витрати обігу. Торговельний прибуток.
2. Позичковий капітал і позичковий процент. Суть кредиту та його форми. Комерційний кредит. Банківський кредит. Банківський прибуток.
3. Сутність аграрних відносин. Особливості аграрного сектору економіки. Агропромисловий комплекс і система агробізнесу. Власність на землю та володіння землею в сучасному сільському господарстві. Державна підтримка сільського господарства.
4. Рентні відносини, їх природні та економічні умови. Сутність сучасної капіталістичної земельної ренти. Рента та орендна платня. Сутність, причини, механізм утворення та джерела диференційної ренти. Рента в добувній промисловості, рента на будівельні частки. Ціна землі та її динаміка.

Рух позичкового капіталу. Форми кредиту.

Позичковий капітал – це капітал, що віддається у позику і приносить власникові доход у формі відсотку. Попередником позичкового капіталу в історії є лихварський капітал. Лихварі надавали позики з умовою повернення їх у зазначені строки виплати відсотку за користування грошми. Але лихварство перетворилось на форму позичкового капіталу.

Джерела позичкового капіталу: тимчасово вільні гроші на підприємстві: (фонд амортизації; фонд зарплати; фонд нагромадження); заощадження населення; гроші державних, міських бюджетів, організацій, які тимчасово не використовуються.

Особливості позичкового капіталу:

1. Дохід, що отримується на позичковий капітал, - позичковий відсоток.
2. Формула руху $G \rightarrow G'$.
3. Позичковий капітал – це капітал-власність для кредитора, капітал-функція для позичальника.
4. На перший погляд, джерелом прибутку виступають гроші, але насправді – це результат виробничої діяльності позичальника.
5. Повернення вартості відбувається через деякий час.

Позичковий відсоток – та частина прибутку, яка отримується володарем грошових коштів у вигляді плати за їх використання для виробництва додаткової вартості.

Норма позичкового відсотку – ціна, яка уплачується за використання грошей (відсоток від суми грошей, отриманих у борг).

$$= \frac{\text{річний дохід на позичковий капітал}}{\text{сума позичкового капіталу}} \times 100\%$$

Кількісна сторона позичкового відсотку.

Максимальна його величина не може перевершити суми середнього прибутку, мінімальна величина не може дорівнювати нулю. Формується середня норма позичкового відсотку, розрахована за великий проміжок часу.

Середня норма позичкового відсотку залежить від середньої норми прибутку.

Ринкова норма позичкового відсотку – щоденна норма на грошовому ринку, коливається з ринкових норм.

Позичковий відсоток, на відміну від прибутку, встановлюється ще до початку виробництва.

Він залежить від: ризику, терміну отримання, величини податків, конкуренції на ринку, рівня інфляції тощо.

Найвища ставка позичкового відсотку буває під час кризи (в ці періоди зростає попит на гроші, які необхідні у зв'язку з затримкою реалізації товарів для забезпечення розвитку виробництва). Мінімальна ставка позичкового відсотку буває у період депресії, тому що попит на позичковий капітал незначний, проте пропозиція росте (вивільняються гроші із промисловості і торгівлі).

Рух позичкового капіталу – **кредит**.

Форми кредиту: комерційний, банківський, державний, міжнародний, споживчий.

Риси комерційного кредиту:

1. Кредитування товарами, а не грошми.
2. Надається функціонуючими підприємцями один одному.
3. Має визначений (певний) напрямок.
4. Проходить з відкладенням платежу за допомогою кредитних грошей – векселів. Вексель – боргова зобов'язаність однієї істоти сплатити певну суму іншій істоті у визначений термін.
5. Розміри обмежені кількістю резервних капіталів, які мають підприємці.

Риси банківського кредиту:

- 1) Об'єкт – грошовий капітал.
- 2) Надаються грошовими підприємцями, банками та іншими кредитними закладами.
- 3) Отримувачі: не обов'язково підприємці, а і держава, населення, інші суб'єкти.
- 4) Не обмежується напрямком, строком, сумами кредиту.

З точки зору відшкодування суспільного капіталу банківський кредит поділяється на позик капіталу (кредит використовується для зростання функціонуючого капіталу) і позик грошей (для сплачування векселів).

Державний кредит одержує держава від населення, банків через випуск облігацій внутрішнього позику.

Споживчий кредит – це грошова позика населенню на витрати індивідуального будівництва, відстрочку платежу при купівлі товарів тривалого використання, що надається банками та іншими кредитними закладами.

Міжнародний кредит надається у вигляді грошово-матеріальних ресурсів одних країн іншим на тимчасове використання.

Роль кредиту:

- здійснює мобілізацію тимчасово вільних коштів і перетворює їх на позичковий капітал;
- сприяє вирівнюванню норми прибутку, прямує кошти у більш прибуткові галузі;
- сприяє економії витрат обігу за допомогою розвитку безготівкових розрахунків, прискорює обіг грошей;
- сприяє концентрації та централізації капіталу, один з факторів появи акціонерних товариств.

1. Що таке процент, який позичальник сплачує кредитору за банківську позику:

- а) зарплата банківських службовців;
- б) ціна товарів, що набувається на займані кошти;
- в) ціна грошей, що надається у якості кредиту.

2. Комерційний кредит – це:

- а) кредит комерційних банків;
- б) кредит під високі відсотки;
- в) взаємокредитування підприємств.

3. Яка форма кредиту обмежена напрямком, величиною, сумою резервів кредитора:

- а) комерційний;
- б) банківський;
- в) державний;
- г) споживчий.

Завдання.

Депозити клієнтів банку 100 млн, на які він сплачує 8%. Банк надає кредити на суму 95 млн. і бере 12% за кредит. Розрахуйте прибуток банку.

Торговельний капітал. Витрати обігу. Чисті витрати обігу. Додаткові витрати обігу. Торговельний прибуток. Позичковий відсоток. Ставка позичкового відсотку. Кредит. Комерційний кредит. Банківський кредит. Споживчий кредит. Державний кредит. Міжнародний кредит. Аграрні відносини. Земельна рента. Диференціальна рента. Абсолютна рента. Монопольна рента. Ціна землі.

[1, (с. 102-111)]; [2, (с. 173-176)]; [3, (с. 74-75)]; [4, (с. 78-79, 126)].

Тема 2.6. Суспільне відтворення. Суспільний продукт і його основні форми.

1. Національна економіка як продукт історичного розвитку, об'єктивні основи її формування та розвитку. Суспільне відтворення. Просте і розширене відтворення.
2. Суспільний продукт та його форми. Структура суспільного продукту. Необхідний продукт. Додатковий продукт. Показники вимірювання: ССП, ВСП, ЧП та ВВП.
3. Виробництво, розподіл, обмін та споживання суспільного продукту. Національне багатство. Економічний потенціал.

Складові національного багатства.

У макроекономічній статистиці категорія «національне багатство» використовується для оцінки рівня економічного розвитку країни і характеризує початкова і кінцева стадії процесу суспільного відтворення.

Національне багатство є сукупністю накопичених матеріальних ресурсів (благ), які має в своєму розпорядженні суспільство в даний момент часу, що створюють необхідні умови виробництва товарів, надання послуг і забезпечення життя людей.

За джерелами походження у складі національного багатства виділяють дві основні частини:

1. Відтворювані і невідтворювані активи (природні ресурси);
2. Національне майно.

Природні ресурси (природні багатства) складають першу найважливішу групу ресурсів, куди включаються враховані і залучені в економічний оборот як непоновлювані природні ресурси (земля, корисні копалини), так і поновлювані природні ресурси (вода, повітря, рослинні і тваринні ресурси).

Другу найважливішу групу ресурсів складає національне майно - сукупність накопичених матеріальних благ, створених в ході трудової діяльності людей. Сюди відносять матеріальні, нематеріальні, фінансові, нефінансові активи регіонів, галузей, секторів економіки, а також юридичних і фізичних осіб. У окрему групу виділяють споживчі товари тривалого користування, прямі іноземні інвестиції і золотий запас. До складу національного майна включається і особисте майно громадян.

Основні принципи оцінки найважливіших елементів національного багатства були сформульовані в роботах У. Петті, А. Сміта та інших економістів. Після їх перших оцінок настав більш ніж двостолітній період розробки і накопичення інформації про національний дохід і розподіл його на споживана і нагромаджувана частини, без чого складно визначати масштаби накопичення елементів національного багатства. Практично лише в двадцятому столітті почали пропонуватися методи розрахунків відповідних показників в різних країнах і перерахунку їх в єдині грошові одиниці, щоб проводити міжгалузеві зіставлення. Широку популярність здобули оцінки італійського

економіста Д. Джіні, який на прохання Ліги Націй оцінив національне багатство головних учасників першої світової війни і завданого збитку. Подальший розвиток методів оцінок національного багатства проводився окремими ученими, а також статистиками Японії, США, СРСР і низки інших країн, але розрізнено і по різних концепціях.

Національне багатство складається з трьох принципово різних частин:

I. Природні ресурси, враховані і залучені в оборот. Це невідтворні блага:

- а) земля;
- б) корисні копалини - мінеральні ресурси;
- в) вода - енергетичні ресурси;
- г) ліс і тваринний світ;

II. Матеріальні ресурси, одержані в результаті накопиченої праці.

Відтворювані ресурси.

III. Інтелектуальний потенціал суспільства або накопичений науково-технічний потенціал.

IV. Національне майно (грошова і натуральна форми обліку).

Найважливішим показником національного багатства і необхідною умовою процвітання будь-якої нації є стан здоров'я населення.

У розвинених країнах головним показником національного багатства вже сьогодні вважається освітній рівень населення. Тому цілком обґрунтована посилена увага до освітньої системи і її модернізації з метою досягнення більшої ефективності. Замість традиційної базової освітньої моделі робляться установки на безперервну освіту протягом життя.

У сучасній економічній теорії одним з найважливіших чинників накопичення національного багатства вважаються *людські ресурси*. У зв'язку з нерівномірним розміщенням і вичерпаністю природних запасів, з тим, що країни з однаковим рівнем розвитку мають приблизно рівну відносну виробничу і фінансову забезпеченість, вся більша увага приділяється підвищенню якості робочої сили. Зміна вимог до працівника пов'язана і з науково-технічним прогресом, темпи якого прискорюються і припускають відповідну гнучкість знань, умінь, навичок працівника. Людські ресурси економіки вельми важливі, оскільки їх виробничі творчі якості цілком визначають ефективність конкурентної економіки, її можливості створення високосортних товарів і комфортних послуг, масштаби і темпи науково-технічних перетворень. Тому підготовка і випуск на ринок праці освіченої і творчо активної робочої сили, забезпечення її кваліфікаційної і територіальної мобільності є однією з першооснов життєдіяльності народного господарства.

І чим вище загальний рівень розвитку економіки, тим складніші завдання їй доводиться вирішувати, тим важливіша потреба в робочій силі вищої кваліфікації. В умовах інформаційної економіки вирішальним фактором розвитку виступають уже не природні, матеріально-речові ресурси, а інтелектуальний капітал. Виробництво і використання знань стає провідним чинником економічного розвитку та рівня життя населення, а всі сектори економіки стають наукомісткими. Без поширення інтелектуального капіталу у

всі сфери діяльності неможливий інноваційний розвиток національної економіки.

Вичерпаність резервів зростання національної економіки неінноваційної природи активізує використання інтелектуальних чинників розвитку, що формуються невичерпними джерелами творчої людини. Нові знання, втілені в освіті, технологіях, товарах, організації виробництва тощо починають дедалі потужніше впливати на господарський розвиток та рівень якості життя населення. Здатність до продукування інтелектуального капіталу сприяє прискоренню інноваційного розвитку країни та є важливим чинником забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. За таких обставин інтелектуальний капітал стає особливою формою національного багатства, що забезпечує неперервний процес перетворення нового знання в інтелектуально-інноваційні товари та послуги. У структурі капіталу розвинених країн вже зараз переважає інтелектуальний капітал.

1. Національне багатство – це:

- а) сукупність усіх матеріальних благ, що вироблені суспільством за всю його історію;
- б) сукупність усіх благ, що є у розпорядженні суспільства;
- в) сукупність усіх матеріальних і нематеріальних благ, що вироблені та нагромаджені суспільством за всю його історію.

2. За яких умов, як правило, зростає величина національного багатства:

- а) під час воєн, потрясінь;
- б) в умовах економічної кризи;
- в) в нормальних мирних умовах?

3. Найвагомим елементом матеріальної форми національного багатства України є:

- а) виробничий капітал, який поділяється на основний і оборотний;
- б) основний капітал сфери нематеріального виробництва (школи, лікарні, житлові будинки тощо);
- в) резерви капітальних благ (законсервовані запаси основного капіталу);
- г) майно домашніх господарств (індивідуальне житло, засоби праці і предмети тривалого користування);
- д) запаси і резерви споживчих благ.

Відтворення. Просте і розширене відтворення. Валовий внутрішній продукт. Валовий національний продукт. Національний дохід. Кінцева, проміжна продукція. Додана вартість. Національне багатство. Економічний потенціал. Інтелектуальний капітал.

[2, (с. 302-306)]; [3, (с. 79-80)]; [4, (с. 80-82; 132)].

Тема 2.7. Економічний розвиток. Зайнятість, відтворення робочої сили та їх регулювання державою.

1. Економічний розвиток та економічного зростання.

Екстенсивний та інтенсивний типи економічного зростання. Сполучення екстенсивних та інтенсивних факторів. Заощадження та інвестиції. Роль інвестицій в економічному зростанні. НТП та сучасний тип економічного зростання.

2. Циклічні коливання економіки. Фази циклу. Теорії циклів. Економічні кризи та їх причини.

3. Зайнятість: суть і форми. Теорії зайнятості. Відтворення робочої сили. Моделі ринку робочої сили.

4. Безробіття. Різноманітні підходи до класифікації форм і рівня безробіття. Біржа праці. Державне регулювання зайнятості та його методи.

Основні види економічних циклів.

Економічний цикл представляє собою періодичні спади та піднесення ділової активності протягом декількох років і включає наступні фази: спад або кризу, депресію, поживлення та піднесення.

Його інтенсивність та тривалість залежать від тих конкретних умов, за яких він розвивається, тобто, від зовнішніх та внутрішніх факторів.

За критерієм тривалості в економічній літературі розрізняють три види циклічних коливань:

- 1) **великі економічні цикли**, які тривають 48—55 років;
- 2) **середні економічні цикли** тривалістю 7—11 років;
- 3) **малі економічні цикли**, що протікають протягом 3—4 років.

Першу спробу їх осмислення зробив англійський економіст У. Джевонс. Наявність довготривалих і середніх циклів досліджували у своїх працях М. Туган-Барановський, А. Афталъон, М. Ленуар. Проте науково обґрунтовану теорію тривалих циклічних коливань (довгих хвиль) створив російський учений М. Кондратьєв.

Основи теорії довгоциклічних коливань економіки закладені у працях визначного економіста М. Кондратьєва. Ще у 20-х роках він вперше обґрунтував наявність економічного феномену «довгих хвиль» розвитку капіталістичного виробництва. Узагальнивши статистичний матеріал (починаючи з кінця XVIII ст.) щодо динаміки середнього рівня товарних цін, відсотка на капітал, номінальної заробітної плати, обороту зовнішньої торгівлі, видобутку сировини у Великій Британії, Франції та США, М. Кондратьєв вперше дійшов висновку, що поряд з «малими циклами» відтворення (8—10 років) існують «великі цикли», середня тривалість яких 48—55 років. «Великі цикли» складаються з двох фаз (хвиль) — підвищувальної та знижувальної, що припадають на періоди піднесення та криз і депресій. Оскільки «малі цикли» немов нанизуються на «довгі хвилі», характер звичайного економічного циклу багато в чому залежить від того, на яку хвилю «великого циклу» припадає цей «малий цикл»: якщо на знижувальну

— фази поживлення та піднесення послаблюються, а кризи та депресії посилюються. Протилежна ситуація складається на підвищувальній хвилі. Цей взаємозв'язок зумовлює переплітання циклічних та структурних чинників відтворення, багато в чому визначає специфіку економічного розвитку в конкретних історичних умовах. Протягом приблизно двох десятиріч перед початком підвищувальної фази спостерігається поживлення в сфері технічних винаходів, а потім у роки господарського піднесення — їх широке застосування. Періоди підвищувальних хвиль значно багатші на соціальні потрясіння в житті розвинутого суспільства, ніж періоди знижувальних.

М. Кондратьєв уперше дав розгорнуте статистичне обґрунтування існування й повторюваності «довгих хвиль» економічного відтворення.

У «великому циклі», на відміну від звичайного «малого циклу», можна виділити три основні фази:

- 1) структурна криза — знижувальна фаза;
- 2) період структурної стабілізації, або адаптації;
- 3) структурне піднесення у вигляді підвищувальної хвилі «великого циклу».

Всі ці фази є різними ступенями заміни моделі капіталістичного нагромадження в процесі поступового розвитку продуктивних сил.

Приблизно до початку — середини 80-х років ХХ ст. тривала знижувальна фаза четвертого «великого циклу». З цього часу розгорнувся своєрідний стабілізаційний період адаптації економіки до наслідків різних форм структурних криз — енергетичної, сировинної, валютної. Економіка розвинених країн починає орієнтуватися на розвиток новітніх наукомістких виробництв на основі електронізації, гнучкої автоматизації, застосування досягнень альтернативних джерел енергетики, біотехнології тощо.

У 90-ті роки ХХ ст. структурні зрушення, що визначаються новим етапом науково-технічного прогресу, впровадженням ресурсозберігаючих технологій, набули більшої стійкості й охопили головні сфери господарства. У цей час економіка розвинених країн вступила в підвищувальну фазу «довгої хвилі», на якій циклічні суперечності відтворення починають переважати над структурними. Можна припустити, що розпочався перехід до фази структурного піднесення «кондратьєвського циклу».

Отже, урахування «довгих хвиль» економічного розвитку є важливою умовою підвищення рівня наукової обґрунтованості довготермінових прогнозів і розробки господарських планів, адекватних реальним закономірностям розвитку ринкового виробництва.

В основі тривалих циклічних коливань лежить процес якісних змін базисних поколінь машин і технологій, транспортних засобів, великих споруд та ін. у провідних галузях економіки. Зокрема, перед початком і на початку довгої хвилі відбувається значний прогрес у технології, якому передують значні технічні відкриття. В Англії такими відкриттями перед хвилею піднесення (у довгій хвилі виділяють висхідну і низхідну фази) були механічна прядка «Дженні» Д. Харгривса (1765), ватер машина Т. Хайса для прядіння (1767), парова машина Д. Уай (1769) та ін.

Виділена М. Кондратьєвим хвиля підвищення (кінець 80-х рр. XVII ст. до 1810—1817 рр.) збігається з періодом розгортання промислової революції кінця XVIII — першої половини XIX ст. У XIX ст. коливання в межах першого великого економічного циклу були значною мірою пов'язані з обсягами будівництва залізниць. Так, в Англії перша залізниця з'явилася у 1825 р., а з 1840 по 1850 рр. протяжність залізниць зросла з 1,4 до 10,6 тис. км. У результаті цього відбувався прискорений розвиток металургійної, металообробної промисловості. Наприкінці XIX ст. центром економічних коливань стає обробна промисловість. Цей період збігається з хвилею підвищення третього циклу, який почався в 1891-1896 рр. і тривав до 1914-1920 рр. В економічній літературі переконливо стверджується, що третій цикл завершився перед початком розгортання науково-технічної революції (до середини 50-х рр. XX ст.) і почався четвертий цикл.

Але при цьому не враховується, що впродовж трьох довготривалих циклічних коливань існував технологічний спосіб виробництва, що ґрунтувався на машинній праці. Всі три хвилі доцільно об'єднати в один загальний технологічний цикл тривалістю понад 160 років. Його матеріальною основою є три етапи розвитку технологічного способу виробництва:

- 1) становлення і формування;
- 2) функціонування;

3) поступового занепаду і створення передумов для появи нового загального технологічного циклу, що почався з середини 50-х рр. (часу розгортання НТР) і ґрунтується на автоматизованій праці.

Якщо в межах окремих етапів відбуваються якісні зміни базисних поколінь техніки і технології, транспортних засобів тощо, то протягом загального технологічного циклу здійснюються кардинальні (або істотні) зміни речових факторів виробництва всіх галузей народного господарства.

Матеріальною основою середніх циклів є масове оновлення основного капіталу, а малих — масове оновлення товарів тривалого користування. Серед усіх типів циклічних коливань найважливішу роль відіграють середні цикли (їх ще називають базисними).

Водночас з кардинальними змінами техніки, технології, транспортних засобів, великих споруд тощо в межах загального технологічного циклу відбуваються аналогічні зміни кожного структурного елемента технологічного способу виробництва: робочої сили, використовуваних людьми сил природи, техніці економічних відносин (насамперед суспільного поділу праці). Більше того, протягом трьох етапів загального технологічного циклу в межах технологічного способу виробництва з'являються нові елементи, такі, як форми і методи організації виробництва (наприкінці XIX — на початку XX ст.), перетворення науки на безпосередню продуктивну силу (розпочалося під час промислової революції і закінчилося з часу розгортання НТР). Це означає, що в межах технологічного способу виробництва відбулася революція, яка охопила систему продуктивних сил, техніко-економічних і організаційно-економічних відносин.

Для запобігання сильного впливу циклічних коливань на стан економіки держава проводить антициклічне регулювання. *Антициклічну* політику держави можна охарактеризувати як політику протидії. У фазі спаду всі зусилля держави спрямовані на посилення ділової активності, а у фазі піднесення, навпаки, - на стримування.

1. Тривалість економічного циклу складає:

- а) 1 рік;
- б) 5 років;
- в) 10 років;
- г) не можна дати однозначної відповіді.

2. Послідовність фаз економічного циклу:

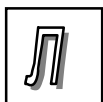
- а) депресія, піднесення, пожвавлення, криза;
- б) криза, депресія, пожвавлення, піднесення;
- в) піднесення, пожвавлення, депресія, криза;
- г) піднесення, депресія, криза, пожвавлення.

3. Автором теорії «довгих хвиль» в економіці вважається:

- а) М. Туган-Барановський;
- б) М. Кондратьєв;
- в) К. Маркс;
- г) А. Сміт
- д) Д. Кейнс.

Економічне зростання. Екстенсивний тип зростання. Інтенсивний тип зростання. Економічний цикл. Спад. Пожвавлення. Піднесення. Депресія. Зайнятість. Ефективна зайнятість. Повна зайнятість. Безробіття. Рівень безробіття. Фрикційне, структурне, циклічне, інституціональне безробіття. Природний рівень безробіття.

[1, (с. 148-154)]; [3, (с. 85-91)]; [4, (с. 82-85; 133-134)].

Тема 2.8. Господарський механізм у системі регулювання суспільного відтворення. Держава та її економічні функції.

1. Економічні функції держави. Держава як суб'єкт економічних відносин. Державний сектор в економіці. Держава як товаровиробник. Підприємництво в державному секторі.
2. Державне регулювання, форми і методи. Пряме і непряме державне регулювання економіки. Господарський механізм, його суть і елементи. Система управління економікою. Планування і програмування.
3. Фінансова система і фінансова політика в державі. Державні фінанси. Фіскальна політика. Способи збалансування державного бюджету. Фіскальні методи регулювання виробництва.
4. Механізм грошово-кредитного регулювання. Вплив грошово-кредитного регулювання на обсяги суспільного виробництва.

Грошово-кредитна політика (монетарна) – це сукупність заходів в області грошового обігу, спрямованих на зміну грошового кредиту. Загальні методи грошово-кредитної політики, що впливають на ринок позичкових капіталів в цілому: встановлення норм обов'язкових резервів комерційних банків; операції на відкритому ринку; дисконтна політика.

1. Які операції Центрального банку зменшують кількість грошей в обігу:

- а) банк підвищує облікову відсоткову ставку, під яку він дає позики;
- б) банк підвищує норму обов'язкових резервів;
- в) банк продає державні облігації населенню та комерційним банкам;
- г) банк купує державні облігації на відкритому ринку.

2. Грошово-кредитна політика, яка здійснюється державою:

- а) не залежить від податкової політики держави;
- б) не залежить від антициклічного регулювання економікою;
- в) залежить від фіскальної політики та усіх інших державних регулюючих впливів на економіку;
- г) усі відповіді невірні.

3. Термін “облікова ставка” означає:

- а) засіб тиску на спеціалізовані кредитно-фінансові установи з боку Центрального банку з метою впливу на їхні цінні папери;
- б) відсоткову ставку на позики, що надаються комерційним банкам;
- в) ступінь впливу Центрального банку на зростання грошової маси та обсягу ВВП;
- г) засіб впливу на ціни державних цінних паперів.

Державний сектор в економіці. Держава як товаровиробник. Суспільні блага і послуги. Державне регулювання. Пряме і побічне державне регулювання економіки. Господарський механізм. Податково-бюджетна політика. Державний бюджет. Видатки, доходи держбюджету. Податки. Прямі, непрямі податки. Бюджетний дефіцит. Державний борг. Монетарна політика. Облікова ставка. Норма обов'язкових резервів. Операції на відкритому ринку.

[2, (с. 253-254)]; [3, (с. 95-97)]; [4, (с. 88; 139)].

Тема 2.9. Сучасні економічні системи. Особливості розвитку перехідних економік.

1. Суть і ознаки сучасної змішаної економічної системи. Поняття змішаної ринкової економіки, її генезис та еволюція. Соціальне ринкове господарство.
2. Різноманітність форм власності та форм господарювання - характерні риси змішаної економіки. Два сектори економіки: приватний та державний, їх взаємодія та тенденції розвитку. Роль держави у змішаній економічній системі.
3. Тенденція соціалізації - характерна риса сучасної економіки. Державна політика в соціальній сфері. Політика розподілу доходів. Соціалізація на рівні підприємства. Відносини праці та капіталу в сучасній економіці.
4. Зміст перехідної економіки. Розвиток всеохоплюючої кризи державного соціалізму і необхідність трансформації адміністративно-командної системи.
5. Концепції та моделі переходу до ринкової економіки. Основні напрямки та практика переходу до ринку в Україні. Особлива роль держави в цьому процесі. Проблема роздержавлення та приватизації власності при переході до ринку.

Теоретичні концепції переходу до ринку.

Вироблення конкретних практичних процедур трансформації командно-адміністративної системи спирається на три основні теоретичні підходи щодо вивчення причин макроекономічної нестабільності в країнах з перехідною економікою:

- 1) структурний;
- 2) помірно-реформістський;
- 3) радикально-реформістський.

Кожний з наведених підходів має декілька варіантів. Спостерігаються певні відповідності між визначенням причин макроекономічної нестабільності та типом запропонованих політичних рецептів, хоча і не можна константувати однозначного збігу. Так, прихильники структурного підходу пропонують або популістські заходи, або державне втручання в економіку, тоді як реформісти проповідують різні види державного регулювання (тобто регулювання, що спрямоване або на розвиток ринку, або на гальмування ринкових процесів), чи еволюціонізм. Радикальні реформісти, як правило, підтримують той чи інший різновид "шокової терапії", хоча знову ж не для всіх секторів економіки.

Поступовий перехід передбачає наступні етапи:

- 1) загальна націленість на створення змішаної економіки, де приватний сектор та індивідуальне прийняття господарських рішень співіснують з державним сектором;
- 2) проголошення політики «відчинених дверей» відносно до товарообміну та обміну технологіями з іншими країнами;
- 3) створення спеціальних економічних зон;
- 4) проведення економічних реформ раніше за реформи політичні;
- 5) перехід до сучасної економічної освіти.

Прибічники моделі переходу шляхом підтримки макроекономічної нестабільності, в основному, намагаються пояснити це необхідністю недопущення значного падіння виробництва (яке, на їхній погляд, є реальним, а не статистичним феноменом), а тому підтримка достатньо високих темпів зростання інфляції часто не є фактором, який обмежує макроекономічну політику. Центральний постулат полягає в тому, що падіння виробництва (причому, як стверджується, катастрофічне) сталося в результаті власне антиінфляційної державної стратегії, оскільки подібна стратегія приводить до стрімкого звуження сукупного попиту, що і викликає падіння виробництва.

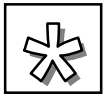
Помірно-реформістська модель, або градуалізм. Даний підхід — скоріш політичний рецепт, ніж пояснення причин, хоча від останнього залежить і перший. Найбільш крайні представники даного підходу практично не відрізняються від представників структурного. Вони часто стверджують, що стабілізація, яка базується на кредитно-грошових і податково-бюджетних рішеннях, неможлива, тому що в економіці перехідного типу «ринок ще не працює». Тому, передусім, необхідний тривалий підготовчий період побудови ринкових інститутів. Помірні градуалісти припускають необхідність стабілізації на початку перехідного періоду. Однак падіння обсягу виробництва (що, як вони вважають, являє собою значною мірою реальний феномен) викликається серйозними прорахунками в економічній політиці. Мова йде як про помилки в макроекономічній політиці, так і про відсутність досить швидкої реалізації низки структурних та інституційних реформ. На перший погляд — вельми розумний підхід, однак проблема полягає в тому, що конкретні обставини є дуже відмінними у різних країнах, хоча в усіх країнах з перехідною економікою спостерігаються деякі загальні закономірності. Якщо для того, щоб запобігти серйозному падінню обсягу промислового виробництва необхідно лише правильно проводити конкретну політику — чому жодній з двадцяти восьми країн з перехідною економікою не вдалося цього зробити?

Еволюційний градуалізм базується на економічних уявленнях, практично діаметрально протилежних до ідей більшості помірних градуалістів, що схиляються до конструктивізму (фактично — до політики державного втручання). Поступовість економічного переходу зумовлена не тим, що лібералізація повинна передувати інституційній реформі, а скоріше тим, що всі структури, які існують уже тривалий час, мають укоріненість у суспільстві, а також деяку легітимність та ефективність. Тому їх не слід реформувати, їм треба надати можливість еволюціонувати.

З такої позиції інституційна реформа, яка миттєво усуне викривлення та нееластичні елементи старої системи, знищить тим самим економічні зв'язки між господарюючими суб'єктами і викличе стрімке падіння виробництва, має бути визнана надто стрімкою і, як наслідок, такою, що негативно впливає на хід макроекономічної стабілізації.

Радикально-реформістська модель. Прибічники швидкого проведення реформ і стабілізації пропонують три пояснення скорочення обсягу виробництва.

- Пояснення з позиції економіки попиту — необхідність підвищити рівень безробіття до позначки чи над позначкою рівня незайнятості.
- З позиції економіки пропозиції — необхідність змінити асортимент продукції, що виробляється.
- З позиції статистики — припущення, що падіння виробництва було насправді набагато меншим, ніж стверджує офіційна статистика, а в тому обсязі, в якому воно дійсно мало місце, виникло в основному внаслідок зовнішніх факторів, таких, наприклад, як розпад Ради Економічної Взаємодопомоги.

1. Перехідні процеси характерні для:

- розвинених країн світу;
- соціалістичних країн;
- країн, що розвиваються;
- постсоціалістичних країн.

2. Економічними умовами переходу до соціально орієнтованої змішаної економіки є:

- становлення різних форм власності;
- роздержавлення і приватизація;
- розвиток підприємництва;
- заснування нових правових інститутів;
- надання економічної свободи господарюючим суб'єктам;
- активна соціальна політика держави.

3. Основні теоретики державного регулювання ринкової економіки:

- Сміт;
- Маркс;
- Фрідмен;
- Кейнс;
- Маршалл.

Змішана економіка. Соціально орієнтована економіка. Економічна свобода. Соціалізація. Соціальна політика. Перехідна економіка. Трансформаційна криза. «Шокова терапія». Градуалізм. Еволюційний шлях. Роздержавлення. Приватизація. Інституціональна реформа.

[2, (с. 101-107)]; [3, (с. 99-105)]; [4, (с. 89-92; 141)].

Тема 2.10. Суть і структура світового господарства. Форми міжнародних економічних відносин.

1. Сучасне світове господарство: зміст, форми, механізм функціонування. Якісні різновиди та складові частини світової економіки.
2. Інтернаціоналізація господарчого життя світового суспільства. Всесвітній характер продуктивних сил. Світовий розподіл праці. Міжнародні економічні відносини. Інтеграція. Загальний ринок. Інтеграційні угруповування світу.
3. Міжнародна торгівля та її економіні основи. Міжнародні товарні ринки. Протекціонізм і вільна торгівля. Митні та немитні засоби регулювання зовнішньої торгівлі.
4. Сутність і форми міжнародного руху капіталу. Прямі та портфельні інвестиції. Міжнародні кредити. Міжнародні валютно-фінансові відносини. Міжнародна валютна система. Платіжний баланс і його регулювання.
5. Міжнародна міграція робочої сили. Інтелектуальна міграція. Інші форми міжнародних економічних відносин.

Міжнародні валютні відносини – це сукупність валютно-грошових і розрахунково-кредитних зв'язків у світогосподарській сфері.

Валюта – грошова одиниця, що використовується для вимірювання вартості товарів. Конвертованість валюти – це можливість її обміну (конверсії) на валюти. Вільноконвертованими є валюти країн, де відмінено всілякі валютні обмеження як для резидентів (фізичних і юридичних осіб цієї країни), так і для нерезидентів (іноземних фізичних і юридичних осіб).

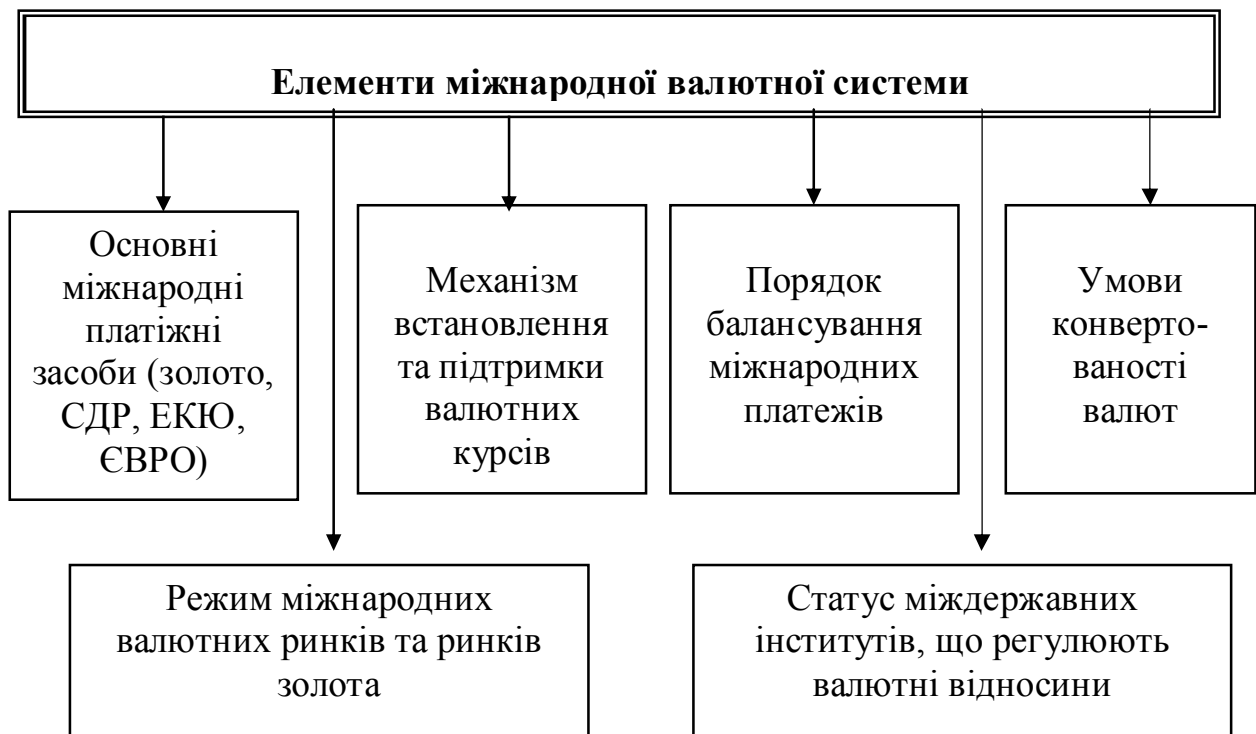
Проведення торгових і фінансових операцій між країнами передбачає існування системи валютних відносин. Обмін валют і розрахунки між державами здійснюються на підставі валютного курсу. Валютний курс встановлюється на валютному ринку в процесі торгів валютами різних країн.

Валютний курс — це ціна грошової одиниці країни, виражена в грошових одиницях інших країн.

Залежно від режиму формування валютного курсу розрізняють такі його види: фіксований; гнучкий (плаваючий); керований плаваючий.

Чинники, які визначають валютний курс: економічні події; ціни, відсоткові ставки; політичні і психологічні чинники, очікування; попит і пропозиція іноземних валют.

Міжнародна валютно-кредитна система являє собою сукупність правил, законів, установ, які регулюють діяльність Центральних емісійних банків на зовнішніх валютних ринках.

1. Провідними міжнародними валютно-фінансовими організаціями є:

- а) Міжнародний валютний фонд; б) Світовий банк;
в) Європейський союз; г) СОТ.

2. Якщо валюта даної країни без обмежень обмінюється на будь-які іноземні валюти, тобто не існує валютних обмежень ані по поточним, ані по капітальним операціям платіжного балансу, то це означає:

- а) зовнішню конвертованість;
б) внутрішню конвертованість;
в) вільну конвертованість;
г) часткову конвертованість;
д) неконвертованість (замкнутість) валюти.

Світове господарство. Інтеграція. Міжнародний поділ праці. Світовий ринок. Міжнародна торгівля. Теорії світової торгівлі. Торговельний баланс. Мито, імпортні квоти, ліцензії. Протекціонізм. Лібералізація. Валютна система. Валютний курс. Конвертованість. Експорт. Імпорт. Платіжний баланс. Міграція робочої сили. Вивіз капіталу.

[1, (с. 157-164)]; [2, (с. 356-360)]; [3, (с. 107-111)], [4, (с. 94; 145)].

Тема 2.11. Економічні аспекти глобальних проблем.

1. Глобалізація, її сутність та види. Історичні коріння глобалізації. Глобалізація та соціально-економічні зміни.
2. Глобальні економічні проблеми сучасності. Ознаки і класифікація глобальних проблем. Демографічна ситуація в світі. Економічні аспекти роззброєння. Проблеми енергосировини. Продовольча проблема в світі. Проблеми розвитку країн з новостворюваними ринками. Екологічні проблеми світової економіки. Економічні аспекти глобальних проблем. Шляхи вирішення глобальних проблем.
3. Тенденції інтеграції економіки України у світову економіку. Проблеми подолання технологічного розриву, відтворення інтелектуального потенціалу.

Глобалізацією називається процес формування інтегрованої та взаємозалежної світової економіки, поширення певних економічних явищ у господарствах усіх країн.

На наших очах у світовій економіці відбуваються великі зміни. Людство послідовно відходить від моделі світу, в якій національні економіки окремих країн були так чи інакше ізольованими через бар'єри для міжнародної торгівлі та зовнішніх інвестицій. Тепер людство рухається до такої моделі, де економіки окремих країн функціонують у межах єдиної, взаємозалежної економічної системи.

Глобальні економічні проблеми сучасності. Поняття „глобальні проблеми” походить від французького слова „global“, що означає „всезагальний”, „той, що охоплює всю земну кулю”.

Кожна з глобальних проблем породжена специфічними причинами, зумовленими специфікою розвитку продуктивних сил, географічним середовищем, природно-кліматичними умовами, суспільними формами, особливостями розвитку відносин власності. За всієї різноманітності причин глобальних проблем існують спільні для них причинно-наслідкові зв'язки, властиві розвиткові технологічного способу виробництва.

Найзагальнішою причиною загострення глобальних проблем, що характеризує технологічний спосіб виробництва, є швидке зростання народонаселення в останнє десятиріччя, або демографічний вибух, що супроводжується нерівномірністю зростання населення в різних країнах та регіонах (в країнах з найвищим приростом населення продуктивні сили розвиваються недостатньо). Демографічний вибух спричиняє загострення таких глобальних проблем, як продовольча, екологічна, сировинна, енергетична. Важливою причиною загострення проблем є низький рівень впровадження ресурсо- та енергозаощаджуючих, екологічно чистих технологій. В Україні щорічно добувається великий обсяг мінеральної сировини, гірської маси, але багато з них йде у відходи, які зробили непридатними для користування частину зелених угідь. Деякі сховища відходів не відповідають екологічним нормативам.

Застосування недосконалих технологій, зокрема спалювання нафти, вугілля та природного газу, приводять до того, що в атмосферу щорічно викидаються тони вуглекислого газу промислового походження. Найбільшої шкоди заподіюють теплові електростанції. Вміст двоокису вуглецю в атмосфері зростає, тому підвищується температура земної поверхні, рівень світового океану, швидкість наступу океану на сушу.

Причиною загострення глобальних проблем є швидка урбанізація населення, зростання гігантських мегаполісів, що супроводжується скороченням сільськогосподарських угідь, бурхливою автомобілізацією, забрудненням довкілля вихлопними газами. Особливо складна екологічна ситуація в Україні, яка спричинена надмірною концентрацією екологічно небезпечних виробництв. Більшу частину електроенергії виробляють ТЕЦ, які, по-перше, традиційно конструювалися на низькому технологічному рівні, по-друге, експлуатувалися тривалий час без достатнього оновлення виробничого апарату, по-третє, працювали на низькосортному кам'яному вугіллі. Оскільки Україна значно відстає від розвинених держав світу у формуванні раціональної структури паливного балансу, то в майбутньому при збереженні такої технології та структури паливного балансу екологічна ситуація погіршуватиметься.

Важливою причиною загострення глобальних проблем є також варварське ставлення людини до природи, що найбільше виявляється в хижацькому вирубуванні лісів, знищенні природних річок, створенні штучних водойм, забрудненні шкідливими речовинами прісної води. Проблема води стає першочерговою. В Україні багато міст, сіл користуються привозною водою. Водночас до водного басейну України підприємства скидають мільярди кубометрів стічних вод. Це приводить до концентрації в них солей важких металів і фенолів, у декілька разів вищої від гранично допустимих норм.

Нераціональне ставлення до природи виявляється у втраті величезних масивів землі. У країнах, що розвиваються, щорічно отруюються пестицидами багато людей. Надмірна загазованість, отруєння хімікатами призвели до того, що в кістках сучасної людини надмірна кількість свинцю. Збільшується отруєння ртуттю, кадмієм, що спричиняє катастрофічно швидке зростання кількості серцево-судинних та онкологічних захворювань.

Однією з соціальних причин загострення глобальних проблем є непродумана регіональна політика держав, відсутність економічного суверенітету республік у колишньому СРСР, національної власності на свої природні ресурси, засоби виробництва тощо.

З'ясовуючи сутність глобальних проблем, по-різному трактують причини їх загострення та природу цих явищ. Сутність глобальних проблем – це комплекс зв'язків і відносин між державами та соціальними системами, суспільством і природою у загальнопланітарному масштабі, які зачіпають життєві інтереси народів усіх країн і можуть бути розв'язані їх спільними зусиллями. Американські науковці В. Войскопер, Д. Блейні головними причинами зростання мілітаризації вважають природно-історичні умови

розвитку людини, її психологію, прагнення до насильства. Причину кризи докільля американський учений Ф. Слейтер, швейцарський учений Ж. Дерст вбачають у притаманному людині інстинкті до руйнування. Більшість західних ідеологів такою причиною називають лише зростання населення, сучасну НТР, збільшення промислового виробництва.

Проблеми інтеграції економіки України у світову економіку.

На сьогодні інтеграція України до світового економічного простору є нагальним завданням розбудови державності та економіки, але для того, щоб цей процес дійсно приніс очікувані результати, необхідно усвідомити деякі особливості економічної інтеграції України:

- Україна ще не визначилась повною мірою з основними напрямками і механізмами структурної перебудови економіки, критерії для яких повинні вироблятися з врахуванням особливостей розвитку світової системи господарювання, а також реальних можливостей і напрямів інтегрування до неї України;

- дуже гостро стоять питання як безпеки у сфері зовнішньоекономічних відносин, так і взагалі економічної безпеки, які необхідно вирішувати з позицій активного конкурентного протистояння на світовому ринку;

- існують певні суперечності регіонального характеру, усунення яких можливе тільки на довгострокових договірних засадах шляхом активного включення до інтеграційних процесів з визначенням глобальних національних пріоритетів та їх збалансуванням з іншими, що існують у світовому економічному просторі;

- спроби активного діалогу з міжнародними фінансовими інститутами – як гарантами входження України до світового ринку і оновлення економіки – поки що спричиняють неадекватну реакцію широких кіл української громадськості, оскільки досі не визначено чітко орієнтири нашої держави ні в розвитку її внутрішньої економіки, ні в пошуках її майбутнього місця в світовому господарстві.

Крім того, об'єктивною причиною, що заважає нині входженню України як повноправного партнера у світове господарство, є низька конкурентоспроможність її продукції на світових ринках. Із промислових товарів на ринках дальнього зарубіжжя може конкурувати не більше 1% товарів. Крім того, навіть ті товари, на які є попит на зовнішніх ринках, не відповідають міжнародним стандартам. Питома вага експорту у ВВП розвинутих країн коливається від 10 до 70%.

Вихід України на світові ринки як рівноправного партнера є можливим лише за умови її членства у ГАТТ/СОТ. ГАТТ - це багатостороння угода між 132 країнами, яка охоплює 90% світової торгівлі. Україна входить до групи країн, які очікують прийняття в члени СОТ (Світової організації торгівлі).

Необхідність докорінної технічної та технологічної модернізації промислового й сільськогосподарського виробництва України, його переорієнтації на вищі світові стандарти з метою забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції вимагає максимально

ефективного використання наявних науково-технічного та економічного потенціалів країни, широкого розвитку міжнародної кооперації в галузі науки, освіти та виробництва.

Якщо за кількісними науковими показниками наша країна знаходиться в перших рядах цивілізованих країн, то за іншими складовими науково-технічного потенціалу – передові позиції у світовій науці, рівень фінансування наукових досліджень і їхня матеріально-технічна база, організація системи впровадження результатів наука у виробництво і, нарешті, професійний рівень кадрів, їхня кваліфікація — вона помітно відстає. Неадекватність показників економічного та науково-технічного розвитку України та розвинутих країн не може бути нездоланною перешкодою на шляху налагодження коопераційних зв'язків, хоча певною мірою є і стримуючим цей процес фактором.

Розвиток міжнародної науково-технічної кооперації України можливий у таких формах:

- запозичення досвіду та знань шляхом запрошення іноземних спеціалістів, а також підготовка й підвищення кваліфікації національних кадрів за кордоном;

- взаємодія у створенні, розширенні та забезпеченні нормальної діяльності навчальних закладів, науково-дослідних та консультативних центрів, у тому числі спільних;

- співробітництво у галузі науки й техніки при будівництві, модернізації та експлуатації підприємства й інших об'єктів виробничого призначення і соціальної інфраструктури;

- обмін технологіями, ліцензіями, конструкторськими і проектними матеріалами, сприяння їх використанню;

- співробітництво у збиранні, обробці та використанні науково-технічної й економічної інформації.

Визначте, яка із названих проблем не є глобальною:

- а) демографічна проблема;
- б) сировинна проблема;
- в) проблема економічного зростання;
- г) екологічна проблема.

Глобалізація. Інтеграція. Глобальні проблеми. Екологія. Конверсія. Світова організація торгівлі.

[2, (с. 381-396)]; [3, (с. 112-116)]; [4, (с. 95-98; 146-147)].

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Кузнецова Л. В., Салатюк Н. М., Соломка О. М. Політична економія: Навч.-метод. пос. – К. : НУХТ, 2011. – 181 с.
2. Політекономія: Підручник. /За ред. Ю. В. Ніколенка. – Київ : ЦУЛ, 2007. – 412 с.
3. Помінова І. І. Політична економія : навчально-методичний посібник / І. І. Помінова. – Х. : ХДУХТ, 2011. – 178 с.
4. Ушакова Н. Г., Поминова И. И. Политическая экономия: учебно-методическое пособие / Н. Г. Ушакова, И. И. Поминова. – Х. : ХГУПТ, 2012. – 234 с.

Допоміжна

1. Барр Р. Политическая экономия: в 2-х т. /Пер. с фр. - М.: Международные отношения, 1995.
2. Білецька Л. В. Економічна теорія: Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка: Навчальний посібник. – К.: ЦНЛ, 2005. – 652 с.
3. Бревнов А.А. Основы экономической теории: Учеб. пособ. / Х.: Одиссей, 2006. – 511 с.
4. Дзюбик С.Д. Основи економічної теорії: Навч. посіб. /С.Д. Дзюбик, О.С. Ривак. – К.: Знання, 2006. – 481 с.
5. Економічна теорія: Політекономія: Підручник /За ред. В.Д. Базилевича. – 6 вид., перероб. і доп.– К.: Знання-Прес, 2007.– 719 с.
6. Економічна теорія: Підручник /За ред. В. М. Тарасевича. – К.: ЦНЛ, 2006. – 784 с.
7. Економічна теорія: навч. пос. /За заг. ред. В. М. Семененка та Д. І. Коваленка. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 360 с.
8. Кулішов В.В. Основи економічної теорії: Підручник.– 3 вид., випр. і доп. – Львів: Магнолія 2006, 2007.– 516 с.
9. Козак Ю.Г. Основи економічної теорії: навч. пос. К.: Центр учбової літератури, 2012. – 264 с.
10. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: проблемы и политика. В 2т.: М: Республика, 1992. – 399 с.
11. Общая экономическая теория (политэкономия): Учеб. /Под ред. В. И. Видяпина, Г. П. Журавлевой. – М.: Промо-Медиа, 1995. – 608 с.
12. Федоренко Н.М., Чвала Н.А. Основи економічної теорії: Курс лекцій. – Х.: ХДУХТ, 2007. – 115 с.
13. Щетинін А.І. Політична економія. Підручник. - К.: ЦУЛ, 2011. - 480 с.
14. Політекономія. Підручники онлайн – Режим доступу: libfree.com.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний сайт Державної Служби статистики України
<http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Case Україна. Періодичні видання, економічний огляд. – Режим доступу:
<case-ukraine.com.ua>.
3. Головний економічний журнал України. – Режим доступу: <economist.net.ua>.
4. Європейський вибір України. – Режим доступу: <www.minyust.gov.ua>.
5. Сайт журналу “Вопросы экономики” – Режим доступу: <www.vopreco.ru>.
6. Сайт журналу “Вопросы политической экономии” – Режим доступу:
<vopoliteco.ucoz.com>.
7. Сайт журналу “Бізнес Інформ” – Режим доступу: <www.business-inform.net>.
8. Сайт журналу “Проблеми економіки” – Режим доступу:
<www.problecon.com>.
9. Сайт журналу “Економіка розвитку” – Режим доступу:
<www.ed.ksue.edu.ua>.
10. Сайт журналу “Економічна теорія” – Режим доступу:
<<http://www.etet.org.ua>>.
11. Сайт журналу “Теоретическая экономика” – Режим доступу:
<theoreticaleconomy.info>.
12. Сайт журналу “Горизонты экономики” – Режим доступу:
<<http://www.economizdat.ru/zhurnal>>.
13. Сайт журналу “Альтернативы” – Режим доступу: <www.alternativy.ru>.
14. Сайт журналу «Актуальні проблеми економіки» – Режим доступу: <eco-science.net>.
15. Офіційні видання Верховної Ради України. – Режим доступу:
<obcom.net.ua>.
16. Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського –
Режим доступу: <www.nbu.gov.ua>.
17. Офіційний сайт Харківської державної наукової бібліотеки імені
В. Г. Короленка. – Режим доступу: <korolenko.kharkov.com>.
18. Офіційний сайт Національної парламентської бібліотеки України – Режим
доступу: <nplu.org>.
19. Офіційний сайт Львівської наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника НАН
України – Режим доступу: <www.lsl.lviv.ua>.
20. Офіційний сайт Одеської державної наукової бібліотеки ім. М. Горького –
Режим доступу: <odnb.odessa.ua>.

Навчально-методичне видання

ПОМІНОВА Ірина Іванівна

Політична економія
інформаційно-методична збірка
для самостійної роботи

для студентів напрямів підготовки:
6.030503 «Міжнародна економіка»
6.030504 «Економіка підприємства»
6.030507 «Маркетинг»
6.030509 «Облік і аудит»
6.030508 «Фінанси і кредит»
галузь знань: 0305 «Економіка та підприємництво»

**Підп. до друку .09.14р. Формат 60x84 1/16. Папір офсет. Друк. офс.
Ум. друк. арк. 3,4. Тираж 100 прим. Зам. №**

Видавець та виготовлювач Харківський державний університет харчування та торгівлі
Вул. Клочківська, 333, Харків-51, 61051.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2319 від 19.10.2005